SPOMENICA

POHODA BUNJEVACA U SVOJU STARU POSTOJBINU

NAPISAO:
PETAR PEKIĆ

SUBOTICA

ŠTAMPARIJA „GLOBUS" SUBOTICA, VILSONOVA ULICA 6.

PREDGOVOR

Bunjevci u Bačkoj ni kraj utjecaja vremena i prilika u kojima su živjeli pod tudjinom nikada nisu zaboravili svoju staru domovinu nego su se uvijek sa pijetetom, a ponekad i pjesmom sjećali i sjećaju Hercegovine i rijeke Bune odakle po tradicionalnome vjerovanju potječe prva seoba njihovih predja. Ipak su tek u petnaestoj godini svoga života u Jugoslaviji na dostojan način manifestirali dužnu zahvalnost i poklon svojoj staroj postojbini. Razlog tome nije u njima već u naravi same stvari. Po psihologiji masa spontana i zajednička težnja mnoštva onda dolazi do snažnijeg izražaja kad za to ima potrebnog inicijatora. Trebalo je, prema tome, i Bunjevcima reći samo jednu riječ pa da se misao oživotvori u djelu. Zasluga je vodstva Hrvatskog pjevačkog društva Nevena u Subotici što je tu sretnu misao ne samo izreklo nego i stupilo u potrebnu akciju te najviše doprinijelo da se ona što ljepše ostvari. Na sjednici upravnog odbora 30. travnja 1933. ono je jednodušno donijelo odluku da Bunjevci u znak zahvalosti prema kraju gdje je bila zipka njihova života postave mramornu spomen-ploču na obali Bune. Taj glas je odmah postao silan i dopro u svaku bunjevačku kuću.

Sic illius vox crescebat tamquam tuba (Petron. 44).

Oduševljenje je zahvatilo sve bunjevačke mase i veselje postalo neopisivo. Neven je doista ganuo dušu i dirnuo u srce Bunjevaca. Svaki Bunjevac kome je stalo do svoga roda, pozdravio je taj pokret i osjećao svetu dužnost da se predanim pietetom oduži zemlji koja je hranila njegove predje.

Bunjevačka prosvjetna društva su jednoglasno prihvatila odluku Nevenovu te iz svoje sredine delegirala po ne-

koliko članova da ih zastupaju pri tim historijskim dogadjaima. Tako je na veličanstveni način izvršena ta misija Bunjevaca. Njezini učesnici ne nalaze riječi da se pravo izraze koliko su bili sretni. Ja sam takodjer bio u njihovoj sredini. Pored gozbe i veselja bilo je, osobito u Blagaju i na izvoru Bune, tako dirljivih prizora da valjda nikoga nije bilo u čijim očima nisu zablistale suze. Divni su bili ti momenti, koji zaslužuju da se sačuvaju potomstvu. Zato sam na molbu Hrvatskog pjevačkog društva Nevena napisao ovo djelo u kojem su predstavljene karakterističnije crte tako značajnih dogadjaja. Ono će možda dobro doći onim hiljadama Bunjevaca koji nisu mogli da se kao mi zagrle sa braćom u daljini, a koji žele da bar u glavnijim potezima upoznaju svu ljepotu i milinu toga zagrljaja.

Pošto je ovaj historijski pohod bio zajednički sa turnejom Hrvatskog pjevačkog društva Nevena, to ću s njime zajedno opisati i čitavu turneju Nevenovu. Smatram da Neven to svojim velikim uspjesima potpuno zaslužuje, jer po sudu najkompententnijih stručnjaka on ne samo da je reprezentant glazbene kulture u Subotici, nego i jedno od najboljih pjevačkih društava u Jugoslaviji.

Subotica, 7 studena 1933.

PETAR PEKIĆ.

O IMENU I PORIJEKLU BUNJEVACA[1]).

Prije nego što počnemo opis historijskoga pohoda Bunjevaca svojoj udaljenoj braći, držimo za potrebno da pogledamo u njihovu prošlost i po mogućnosti utvrdimo gdje je zapravo njihovo porijeklo, te kako i po čemu su dobili naziv Bunjevac. To je pitanje već dugo vremena predmet žive diskusije uslijed čega ćemo pokušati da ga svestrano rasvijetlimo pa prema tome možda i riješimo. Prvo ćemo se pozabaviti postankom imena Bunjevac zatim seobom Bunjevaca i konačno antropološkim osobinama i karakterističnijim crtama bačkih, ličkih i dalmatinskih Bunjevaca.

Kazali smo u predgovoru da ovu spomen-ploču Bunjevci podižu u ime zahvalnost. Ovdje će nam se možda odmah prigovoriti: U ime kakve zahvalnosti? Šta su ikada Bunjevci imali zajedničkoga sa Hercegovinom i rijekom Bunom? Porijeklo Bunjevac nije u Hercegovini, niti je njihovo ime nastalo od naziva Bune pa je, prema tome, čitava ta akcija za podizanje spomen-ploče promašila cilja. Takvi i tima slični prigovori padaju i sa naučne strane, pa je potrebno da se upustimo u kritično razmatranje toga pitanja kako bismo došli do zaključka kao baze na kojoj će počivati i dalnja naša izlaganja.

Rijeka Buna lijeva pritoka Neretve dobila je naziv od latinskog izraza *Bona aqua* (dobra voda.) Više sela Bune još i sada se vide ruševine starodrevne trvdje Bone. To nam je ujedno i dokaz da su ti krajevi bili nastanjeni i za vrijeme Rimljana. Da je pak na Balkanu bilo Slavena već u prvim vremenima kršćanstva to znamo iz drugih izvora. Tvrdi se da je rimski pjesnik Ovidije, koga je car August Oktavijan

[1]) Ova studija je izašla u „Obzoru" od 11 listopada o. g. Ovdje sam je mjestimice nešto dopunio.

zbog nekog skandala na dvoru prognao u mjesto današnje Constanze, živio medju Getima i Slavenima[3]). Šteta je samo što su rimski pisci njihovu državu više poznavali po pokrajinama nego po narodima. U tome je glavni uzrok što vrlo malo znamo o tadašnjim stanovnicima Bosne i Hercegovine. Ali kako naš predmet ne potječe iz tako starih vremena, vratimo se od te male digresije pitanju naziva Bunjevac.

Kada i od čega je dakle nastalo ime Bunjevac? Na to pitanje su već mnogi odgovarali pa je svaki smatrao da ima pravo. Medjutim jedva ima više hipoteza sa manje vjerovatnosti nego što se postavljaju za riješenje tog upravo zagonetnoga pitanja. Jedni hoće, da ime Bunjevac potječe od bunje, rupe, zato što su, vele, nekada Bunjevci živjeli u zemunicama po čemu bi se moralo pretpostaviti, da je ostali naš narod živio u palačama. Drugi nas opet uvjeravaju, da je ono nastalo od pape Bonifacija III., a dr. Glušac je pošao tako daleko, da je tvrdio, da je naziv Bunjevac postao od glagola b u n j a t i, t r a b u n j a t i. Sve te hipoteze ne zaslužuju ozbiljnu pažnju. Lako je naći sličan korijen u izrazu pa bez ikakve vjerovatnosti tvrditi, da je pitanje riješeno, ali je teško dokazati historijsku tvrdnju bez pismenih dokumenata. U našim krajevima nalazimo Bunjevce gotovo 100 godina prije poznate njihove seobe u Bačku. Zašto su oni prozvani Bunjevcima? Zašto su konačno, tako prozvani samo priradnici rimokatoličke, a ne i pravoslavne ili koje druge vjeroispovijesti? Na to nam se sa izvjesne strane odgovara da je to bilo zato što su katolički Bunjevci živjeli medju brojčano mnogo jačim pravoslavnima pa su se protiv te prepotencije često bunili i zbog toga prozvani Bunjevci. Ali tu hipotezu pobija njezin vlastiti dokaz, jer kad uzmemo u obzir da su Bunjevci gotovo svagdje živjeli u brojčanoj nadmoći prema pravoslavnima, onda se tom hipotezom baš obratno dokazuje od onoga što se tvrdi. Konačno se drži, da su Bunjevci zato tako prozvani što su se bunili protiv gospodstva Turaka. Ova tvrdnja je isto tako nevjerovatna kao i predjašnja, jer se ostali naš narod dizao protiv Turaka možda više nego što

---

[3]) Voltaire: Dict. phil. art. Ovide.

su to činili Bunjevci pa zato ipak nije prozvan tim imenom. Kao što vidimo, sve su te pretpostavke o postanku imena Bunjevac neprihvative pa nam ne preostaje drugo nego da pogledamo, da li je ono moglo postati od naziva Bune. Ne ćemo sigurno tvrditi da jeste, jer za to nemamo pismenih dokumenata, ali je moguće i od svih hipoteza najvjerovatnije da je zaista postalo[1]).

Kod nas južnih Slavena je takoreći običaj, da se stanovnici često prozovu imenom rijeke pored koje žive. Tako su od Neretve postali Neretljani, od Gacke Gačani od Timoka Timočani pa su i od Bune mogli postati Bunjevci. Tome se opet protive jezikoslovci tvrdeći, da u duhu našega jezika od Bune ne može nastati derivat Bunjevac. Mi na to odgovaramo, kao što smo na drugom mjestu već i odgovorili, da se narod prije 400 godina prozvao kako je htio, a ne kako to žele sadašnji lingvisti. Ovu tvrdnju potkrepljuje i činjenica, da još ni danas prosti narod ne govori točno po gramatičnim pravilima, a distancija od 400 godina unatrag je tako velika, da su izvjesni izrazi tada mogli biti sasvim drukčije konstruirani nego što se to čini danas u formiranju književnog jezika. Prema tome je, dakle najprihvatljivija tvrdnja, da su Bunjevci dobili svoje ime od rijeke Bune. S time se slaže i tradicija ne samo bačkih već i ličkih pa i dalmatinskih Bunjevaca. Istina, da ni tradicija nije uvijek sasvim pouzdana ni točna, osobito ona iz herojskih vremena. Narodna mašta je vremenom izobličuje s nesrazmjernim uveličavanjima. Kraljević Marko je na pr. sasvim drukčiji u narodnoj mašti nego što je on zapravo bio. Potreba je učinila da to tako bude, jer samo nešto gorostasno zadivljuje masu koja hoće da ima svoje junake. Ali takve alteracije smatramo da nema kad je govor o jednostavnom nadimku skorijeg datuma. Zato smjelo tvrdimo, da kao što porodice koje imaju nadimak znaju zašto su ga dobile tako su i prvi Bu-

---

[1]) *Hrvatska Straža* od 12 listopada o. g. je donijela članak u kojim se odbija hipoteza da Bunjevci potječu iz okoline Bune s obrazloženjem da je ta tvrdnja zastarjela. Mi pak tvrdimo da je baš zato najvjerovatnija što je stara. Pisac toga članka vjerovatno nije nikada bio medju bačkim Bunjevcima kad tvrdi da oni u svome govoru imaju čakavskih elemenata.

njevci prozvani tim imenom znali zašto su tako prozvani. Oni to sigurno nisu krili svojoj djeci, koja su ga opet prenijela na njihovu djecu i tako je to vjerovatno prelazilo sa generacije na generacije sve do naših dana. Takav zaključak o postanku imena Bunjevac nam se čini logičan i prihvatljiv. Sličan primjer ćemo još navesti kad budemo govorili o ličkim Bunjevcima, a sada ćemo prijeći na historijski prikaz seobe Bunjevaca.

Nakon pada bosanske države (1463.) pod vlast Osmanlija, velike mase naroda podju, da u strahu od Turaka nadju spas u susjednim kršćanskim zemljama. Te migracije ipak nisu padale u isto vrijeme niti su one dolazile samo u obližnja mjesta Hrvatske i Slavonije nego su bile razasute po Bačkoj i skoro po čitavom Zadunavlju. No kad je Turčin 1482. osvojio Hercegovinu nesretni stanovnici nisu više mogli bježati na sjever nego su morali tražiti spasa u primorskoj Hrvatskoj i mletačkoj Dalmaciji. Ako nam netko prigovori da je to samo tradicija, a ne dokaz, mi ćemo mu odgovoriti, da kad nekamo Turčin provali, tamo ne treba drugi dokazi da je bilo i bježanja[1]). Sasvim je prirodno, da su toliki novi doseljenici za pobližu oznaku dobili nadimak, koji je jedva mogao nastati od drugoga nego od mjesta odakle su došli. U to doba nepismenosti i skoro nikakve samoupravne organizacije, nije bilo mnogo naseljenih gradova, pa zato su najčešće bjegunci zajednički nazvani geografskim imenom njihovoga porijekla. Tako će biti da su postali i Bunjevci. Da je naš narod običavao za neku oznaku upotrebljavati geografske nazive, o tome imamo dosta primjera u raznim mjestima naše države. U Subotici na pr. imamo Malu Bosnu, imamo Sentu. Prvo je u vezi sa dolaskom nekih porodica iz Bosne, a drugo sa porazom Turaka kod Sente (1697.). Osim toga imamo Tukuljce, Budimce pa Ostrogonce. Kad je 1598. Ostrogon pao u carske ruke, mnoge suboličke porodice se nasele u njemu i njegovoj okolini. Iza izvjesnog vremena

[1]) Mnogi bjegunci su otišli u Italiju pa čak i u Španiju. Mi ne tvrdimo, da su svi Bunjevci porijeklom iz Hercegovine nego držimo da im je odande nastala prva seoba kojoj su se kasnije mnogi pridružili u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavonij!.

se neke od njih vrate natrag i dobiju naziv Ostrogonac, Tukuljac, Budimac, Pantelinac itd. U Subotici nadalje imamo i Krmpotiće, koji su došli iz Krmpota, pa Miljačke prozvane od vode Miljacke kraj Sarajeva. Kad se, dakle, u prošlosti često primjenjivao geografski naziv na razne doseljenike, onda ne vidimo nikakvog razloga da se on jedino na Bunjevce ne odnosi, tim više što nigdje ni u jednim izvorima ne nalazimo naziv Bunjevac prije seobe sa rijeke Bune nego je on svagdje posterioran padu Hercegovine.

Ali Bunjevci ni u Dalmaciji, gdje su se konačno smjestili u sinjskoj Krajini, nisu dugo živjeli u miru. Turčin je bio opasan susjed, pa se često i bez ikakvoga povoda zalijetao u Dalmaciju i počinjao grozna djela. Mletačka republika je bila samo kraljica na moru, a ne i na kopnu, pa se nije mogla mjeriti sa Osmanlijama koji su tada bili na vrhuncu svoje moći. Nije, prema tome, bez razloga što se na Lateranskome koncilu 1512 nadbiskup splitski Zane toliko žalio protiv njihovoga nasilja. God. 1522 padoše u njihove ruke Knin i Skradin, a 1527 i Obrovac. Godine 1537. osvoje Klis i dopru do samoga Splita i Zadra. Nakon primirja od 30 godina, Selim II. 1570. navijesti rat Mljecima koji na dalmatinskome kopnu osim Zadra i Splita jedva su još imali šta izgubiti. Tako su Bunjevci opet potpali pod vlast Turaka. Još gore bijaše to što su njihovi krajevi postali pozornica ratnih grozota. Bilo je mjesta koja su naizmjence postajala turska i mletačka. Nije potrebno opisivati pokolj i pustošenje što je vršeno medju Bunjevcima u takvom alternativnom ropstvu i oslobodjenju. Tako je to bilo sve do mira god. 1671. iza čega su Turci spremali veće vojne operaeije na sjeveru.

Medjutim je vojnička sila turska bila slomljena. Strahoviti poraz Mustafa paše kod Beča 1683. iz temelja je potresao ogromno tursko carstvo. Nagli uzmak Turaka iz Ugarske bijaše nada Slavena, da će se naskoro osloboditi turskoga gospodstva. Kad je 1686. i Budim pao u carske ruke, bilo je očevidno da se Turčin namjerava povući iz čitave Ugarske. To bijaše povod velike seobe Bunjevaca u Bačku.[1] Oni su

[1]Gosp. Stj. Pavičić tvrdi da to nije bila nova seoba nego su Bu-

svakako morali imati srodnika i prijatelja u Bačkoj koji su im slali poruke i obavještenja o svemu što ih je u tako velikom pothvatu moglo interesirati. Da je pak u Bačkoj bilo Bunjevaca i prije poznate velike seobe njihove, to nam potvrđuje čitav niz dokumenata iz početka sedamnaestoga vijeka. Ti su Bunjevci dakle morali biti u vezi sa ličkim i dalmatinskim Bunjevcima koji su, prema tome, znali, da se u Bačkoj može smjestiti veliki broj njihovih sunarodnjaka. Zato se brzo odluče za tu veliku i pogibeljnu seobu. Seliti se 600—700 km. kroz Tursku bijaše ne samo teško već i opasno. Ali tu su im kao i uvijek pomogli franjevci t. zv. bosansko-argentinske crkvene pokrajine. Poput franjevaca su takodjer požrtvovno radili za svoj narod i bunjevački prvaci Juraj Vidaković i Dujam Marković. Svi su oni preko bavarskog kneza izbornika Maksimilijana Emanuela zapovjednika carske vojske zatražili i dobili dozvolu od ratnoga vijeća u Beču, da se Bunjevci nastane u Segedinu, Subotici, Somboru i Baji.

Tada se Bunjevci u Lici i Dalmaciji rastadoše sa svojim zavičajem i krenuše na dug i pogibeljan put. Teško je bilo njihovo putovanje. Oni su bez ikakvih podvoznih sredstava pješke morali prevaliti ogromnu daljinu koja rastavlja Bačku od mora. Kako da su i mogli to izdržati kroz takvu državu kao što je bila turska! Većinom su se kretali noću, a bili su i oboružani, ali to sve nije bilo dosta da se opru većoj sili turskoj. Još i sada se u tradiciji sačuvao najobičniji razgovor medju njima. Jedni su kazali: Mjesečina je, lijepo je putovati, drugi su opet pitali: Da li ste vidjeli Turke? na što su oni koji su čuvali stražu odgovorili: Nismo. I tako su polazili dalje. Ali posljedice tako mučne seobe su brzo nastupile. Vječni strah, pa glad, umor i potištenost ubijali su volju za dalje kretanje. Djeca su plakala u naručju svojih majka koje su od umora takodjer klonule i duhom i tijelom. Mnogi su radi toga odustali od daljega putovanja te se nastalnili ne-

---

njevci samo zamolili kršćanske vojne vlasti da ih uzmu pod okrilje. Medjutim u dokumentu stoji da oni traže dozvolu da se presele iz Turske u Bačku. Neznamo zašto gosp. Pavičić to drukčije tumači nego što jeste i tu svoju tvrdnju dokazuje sa tobožnjom molbom Bunjevaca da ih kršćani uzmu u zaštitu koja im kao kršćanima u kršćanskoj državi nimalo nije bila potrebna.

gdje u Hrvatskoj i Slavoniji. Mnogi su se opet pridružili seobi tako, da je tokom 1686. u Bačkoj naseljeno preko 20.000 Bunjevaca. Većina ih je nastanjena u Subotici, zatim u okolini Sombora, Baje i Segedina. Čim su se smjestili u svojoj novoj domovini, odmah su stupili u redove carske vojske i bačke pogranične milicije.

Nakon kratkoga prikaza seobe Bunjevaca, treba da još pogledamo da li bački Bunjevci doista potječu od ličkih i dalmatinskih Bunjevaca i ako držimo, da u tome ne može biti nikakve skepse. Vidjeli smo, da je nakon pada bosanske države mnogo Slavena došlo u Bačku. Iz okoline Banja Luke su se mnogi Hrvati naselili u Baji. I sada u zapadnoj Bosni nalazimo mnoge Prčiće kojih u Subotici takodjer ima mnogo hiljada. U Livnu ima dosta Kajića, Sučića, Mamužića, a to su sve nastarije porodice u Subotici. Premda je, dakle, neosporno, da su mnogi predji bačkih Bunjevaca došli iz Bosne ipak ogromna većina njihova potječe iz Like i Dalmacije. Po uporeďenju običaja bačkih i primorskih Bunjevaca vidimo, da su oni unatoč vjekovne razdvojenosti sačuvali gotovo sve svoje zajedničke elemente. Neznatna razlika što se u tome opaža nastala je uslijed razumljivog uticaja prilika u kojima bački Bunjevci žive oko 300 godina.

Mi ćemo se u toj usporedbi ograničiti samo na karakterističnije običaje bačkih i primorskih Bunjevaca. Počet ćemo sa matericama i ocima koje u Dalmaciji zovu očićima. I jedne i druge slave potpuno na isti način kao i u Bačkoj. Na Badnji dan pripreme za Božić ista jela, u večer unesu u sobu slamu, a božićnjak u Lici zovu česnica. Na božićnom stolu zapale tri svijeće stavljene u pšenicom napunjeni sud koje po svršenom blagosivanju vinom ugase. Održavaju prelo i šibare, a uskršnji običaji su im takodjer isti kao i u Bačkoj. Dožeanca (priredba veselja po svršetku žetve) je običaj bačkih i primorskih Bunjevaca, a u svatovskim i ostalim običajima jedva nalazimo kakve razlike. Te razlike većinom potječu otuda što ni pojedine porodice iste običaje ne održe na isti način. One katkad po posebnom ukusu nešto reformiraju uslijed čega vremenom nastaju razlike u čije detalje se mi sada ne možemo upuštati.

Dosadašnje naše izlaganje potvrdjuju i jednaka prezimena bačkih i primorskih Bunjevaca. U Lici kod Ramljana ima i selo Čović, pa selo Matijević i Vojnić. U Pazarištu ima Šokčića, Markovića, Rogića i Rukavina, u Donjom Kosilju Skenderovića, u Krasnom Stantića, u Karlobagu Bačića, u Udbinama Krmpotića, u Vraniku Kovačevića, u Sinçu Tonkovića, u Brinju Pekića. Osim toga u raznim mjestima Like ima Filipovića, Bukvića, Budanovića, Stipića, Mamužića, Babića, Adamovića, Bilića, Božića, Dulića, Sekulića, Zorića, Bašića i Bešlića. Sva ta prezimena imaju i bački Bunjevci, osobito u Subotici. Stipići, Skenderovići, Stantići, Bukvići, Vojnići, Čovići pa Dulići su u Subotici vrlo brojni, što je snažan dokaz da oni potječu od primorskih Bunjevaca.

Interesantno je da pravoslavni stanovnici Like Bunjevce zovu i Kranjcima premda tzv. Kranjci koji žive oko Udbine, Ribnika i Perušića govore ijekavski dok Bunjevci kao i u Bačkoj govore ikavskom štokavštinom. I tu se dogodio slučaj o kojem smo govorili kod naziva Bunjevac. Neki doseljenici iz Kranjske su se nastanili u Lici pa kako su oni bili katolici, to su ih pravoslavni odmah identificirali sa Bunjevcima. I po tome se vidi, da narod u takvim stvarima ne pravi nikakva pitanja nego brzo sudi u prozivanju stranaca mjestom odakle su došli.

Pošto su dalmatinski Bunjevci najbrojniji, to između njih i bačkih Bunjevaca ima upravo frapantnih sličnosti. U sinjskoj Krajini ima sva sila naselja i čitavih sela koja nose nazive najpoznatijih prezimena u Subotici. Takva naselja su: Vidaković, Vojnić, Jurić, Mamužić, Jerković, Perčić, Stipić, Milanković, Pletikosić, Romić, Vujević, Vuković, Knežević, Bajić, Rajčić, Ivković, Bešlić, Rešić, Kajić, Kujundžić, Balažević, Kulić, Galić, Brajković, Pekić itd. Kad uzmemo u obzir, da neka od tih prezimena u Subotici broje hiljade članova, onda je stara postojbina bačkih Bunjevaca dokazana.

Ako se i pored takvih dokaza može prigovoriti, da sličnost prezimena ne znači uvijek užu vezu izmedju pojedinih porodica, onda ćemo i antropološkim osobinama dokazati istovjetnost bačkih i primorskih Bunjevaca. Njihov tip i fizionomija ne samo da su slični nego se katkada teško ra–

spoznaju Bunjevci istih prezimena u Bačkoj i u Primorju. To nam često potvrdjuju brojni dokazi. Prof. Beno Mamužić je po sličnosti tipova bačkih i ličkih Bunjevaca sigurno ustanovio koji se u Lici zovu Stipići, Mamužići, Tonkovići, Bukvići itd. Pred par godina je došao u Suboticu Vuko Grabovac alkar iz Sinja. Ovdje se našao sa sucem Vlahom Carevićem, pa su jednom zajedno pošli glavnom ulicom. Došavši pred kavanu „Beograd" u kojoj su sjedili braća Čovići. Carević zapita Grabovca: Poznajete li ova dva gospodina? — na što mu ovaj odgovori: Poznajem; to su Čovići, iz Dalmacije. Sličnost je, dakle, izmedju subotičkih i dalmatinskih Čovića tako velika, da ih je teško raspoznati. O tako neobičnoj sličnosti tjelesne strukture Bunjevaca govore svi koji su imali prilike upoznati ove u Bačkoj i one i Primorju.

Poslije takvih dokumenata, smatramo, da bi bilo suvišno da se ikada raspravlja o imenu i poiijeklu bačkih Bunjevaca. Oni su Hrvati kao što su to i primorski Bunjevci. Njihov karakter i mentalitet je svagdje isti. Osobito su se istakli hrabrošću i ratnim zaslugama. Dok su oni u Primorju davali čuvene vojskovodje, ovi u Bačkoj su sticali plemstva te u javnom životu zapremali vidnija mjesta i od samih Madjara. Kad se pak trebalo boriti za svoj nacionalni opstanak, oni su i tu sačuvali čast svoga imena. Oni kao što smo vidjeli ne samo da su sačuvali svoj čisti ikavski jezik i antropološki tip nego im je i karakter u dobru i zlu, veselju i bolu isti sa onim primorskih Bunjevaca.

Konačno moramo napomenuti, da je medju tim Bunjevcima razlika samo u tome što je onima u Primorju naziv Bunjevac obilježen više porugljivim karakterom, dok ovi u Bačkoj u medjusobnom saobraćaju još upotrebljavaju lokalno ime Bunjevac.

PRIPREME

Čim je *Hrvatsko pjevačko društvo „Neven"* manifestiralo ideju o postavljanju spomen-ploče na izvoru Bune, u masama Bunjevaca, kao što smo napomenuli, nastala je radost i želja, da se ta lijepa zamisao što prije ostvari. Što je

pak taj glas odmah naišao na tako jednodušan odziv, to je očevidan dokaz koliko je medju Bunjevcima-Hrvatima ukorjenjeno vjerovanje da su njihovi predji doista porijeklom iz okoline Bune. Ta jednodušnost njihova je postala još izrazitija kada su bunjevačka prosvjetna i karitativna društva u Subotici spontano donijela odluku da prihvaćaju ideju Nevenovu i da su voljna zajedničkim prinosima uz učešće svojih delegata na izvoru Bune postaviti i svečano otkriti mramornu spomen-ploču koja će ovjekovječiti zahvalnost „Bunjevaca zemlji svojih otaca. Tom pokretu se pridružilo i „Bunjevačko Kolo" u Somboru sa svim svojim sekcijama. Predugo bi nam bilo iznositi detalje njihovih sjednica na kojima je raspravljan taj predmet, jer držimo da sve to nije tako važno kao sama ideja o zajedničkoj akciji. Zato ćemo napomenuti samo značajnije momente oko pripreme na taj prvi historijski pohod Bunjevaca braći s kojima oni gaje istu ljubav, iste ideale.

Pošto je plemenitost svrhe u načelu složila sva ta društva, trebalo je samo još nabaviti spomen-ploču i odrediti vrijeme pa da se pohod u Hercegovinu po tome planu izvrši. „Hrvatsko pjevačko društvo Neven" kao duša samoga pokreta primilo se glavne uloge oko efektuiranja te zadaće. Ono je živo nastojalo, da te svečanosti pored historijskoga budu i kulturnoga značaja. Tako je došlo do sretne odluke, da Neven s tim pohodom podje na veliku turneju te pjesmom uveliča svečanosti na Buni. Kako je pak Neven po svome programu iz Hercegovine imao produžiti put u Dalmaciju i Hrvatsku, to je kao sama od sebe nastala ideja da Bunjevci s njima zajedno pohode svoju braću Bunjevce u Dalmaciji i Lici. I doista sva bunjevačka društva u sporazumu sa Nevenom su odlučila da nakon otkrića spomen-ploče na Buni o zajedničkom trošku odašalju iste izaslanike braći u Primorju.

Nakon toga sporazuma naručena je mramorna spomen-ploča sa natpisom što ga je sastavio nepoznati autor.[1]) Dan polaska je utvrdjen 29 rujan. Neven je odlučio da odriži koncert u Sarajevu, Mostaru, Dubrovniku, Splitu, Gospiću, Karlovcu, Zagrebu i Brodu odakle se 13 listopada imao povratiti u Suboticu.

[1]) Uprava Nevenova je poštom primila taj tekst sa potpisom. *Tibet.*

Iz sredine „Hrvatskog pjevačkog društva Nevena" za turneju su odredjena bila slijedeća lica: Ivan Malagurski društveni predsjednik, Matej Jankač podpredsjednik, dr. Mihovil Katanec zborovodja, Matija Mamužić blagajnik, Antun Matković, dr. Marko Kuntić, Ivan Skenderović, Mićo Skenderović, Marko Peić-Tukuljac, Dragan Mrljak, Matej Bujger, Ljudevit Dulić, Milivoj Jankač, Djuka Mamužić, Mile Miškulin, Ivo Radulović, Dragutin Rudela, Ivan Siruček, Stjepan Sedlak, Julije Ukmar, Solo Vojnić, Dragutin Kolesarić, Dragan Tonković, Marko Peić ml., Julije Tumbas, Vojislav Tikvicki, Vinko Zalesjak, Zvonko Kurjaković, Miroslav Mažgon. Od pjevačica su pak bile ove: Ana Skenderović, Klara Peić, Danica Mrljak, Jelena Vujić, Janja Katanec, Danica Kuntić, Cvijeta Bujger, Matilda Skenderović, Jelena Čović, Marija Čifari, Minka Čifari, Eta Dulić, Eta Frank, Terezija Jaramazović, Vjerica Jankač, Jelena Kromholc, Šarika Kozla, Ida Lőrinc, Jelena Molnar, Magda Modrčin, Janja Skenderović, Ana Sedlak, Jelena Sedlak, Micika Sinić, Gizela Schulhof, Jelena Vago, Marija Vojnić, Giza Vujkov, Šarika Vuković, Jelena Klupp.

Kao delegati od „Pučke Kasine" bili su odredjeni Ivan Perčić i Ivan Tikvicki, od „Hrvatskog Prosvjetnog Doma" Josip Djido Vuković, od „Bunjevačkog momačkog Kola" Franjo Dulić. „Dobrotvornu Zajednicu Bunjevaka" je imala zastupati Jelena Vujić, a „Katoličko Divojačko Društvo" je odlučilo da će ga zastupati Ilka Rajčić i Marga Šokčić. Tom izaslanstvu sn se još pridružili dr. Fabijan Malagurski, dr. Grga Tumbas kao liječnik delegacije, Josipa Jankač, Ružica Dulić, Gavro Čović, Petar Vujković-Bukvin, Blaž Vuković, Kornelija Molnar i pisac ovih redaka. Prema tome se izaslanstvo Bunjevaca sastojalo od 75 članova.

POLAZAK

Tjedan dana prije polaska delegacije Bunjevaca spomen ploča je bila otpremljena podružnici „Hrv. Kult. društva Napretka" u Mostar koja se primila zadaće da je postavi na odredjeno mjesto. Dnevna štampa je o tome u više mahova

obavještavala čitavu javnost tako da je u Subotici, osobito medju Bunjevcima, najčešći predmet razgovora bio pohod u Hercegovinu i otkriće spomen-ploče. Gotovo svaki u gradu je u toj deputaciji imao rodjaka, priljatelja ili znanca čime se još više pobudio interes u gradjanstvu. Sa približavanjem vremena polaska taj interes je bivao sve življi, a veselje onih koji su imali poći postajalo veće.

Konačno je došao i 29 rujan. Bio je divan jesenji dan koji je svojom ljepotom još uvećao radost članova deputacije koji su vršili posljednje pripreme za put.

Oko pola sedam sati poslije podne se počnu okupljati na kolodvoru članice i članovi „Hrv. pjev. društva Nevena". Bilo je tiho i tajanstveno predvečerje. Doskora su bili na okupu ne samo svi članovi izaslanstva već i njihovi rodjaci pa znanci, a bilo je mnogo i onih koji nisu imali pratiti nikoga već su došli da blagoslove one koji će stupiti na sveto tlo njihovih otaca. Mase Bunjevaca su pritisle kolodvor i peron. Ali vrijeme je prolazilo i medju mnoštvom nastalo dirljivo praštanje. Mnogi su plakali od ganuća. Taj prizor izliva neopisivih osjećaja činio je dojam kao da bi svi Bunjevci htjeli poći u pohode svojoj braći. U sedam sati izaslanstvo se smjestilo u dva posebna vagona, i vlak je krenuo. Mnoštvo naroda je suznim očima gledalo kako vlak odlazi u zemlju njihovih djedova. Svatko je bio duboko ganut i kao da bi još jednom doviknuo onima koji odlaze: „A vi koji odlazite u staru našu postojbinu, pozdravite rodove naše i recite im da smo kroz stoljeća čuvali svetinju što su nam je dali. Recite im, da smo mi svi u duhu s njima i da je u ovom pohodu simbol naše ljubavi, a u mramornoj ploči što je postavljamo na obali plave Bune znak vječite zahvalnosti, te koliko god je bio težak naš rastanak toliko je sretan naš prvi susret i zagrljaj u zajedničkoj nam domovini."

I vlak je iza nekoliko trenutaka svom brzinom jurio prema dragoj zemlji.

Svečani doček
„Nevena“
u Sarajevu.

Bratimljenje „Nevenove“
i „Trebevićeve“ zastave.

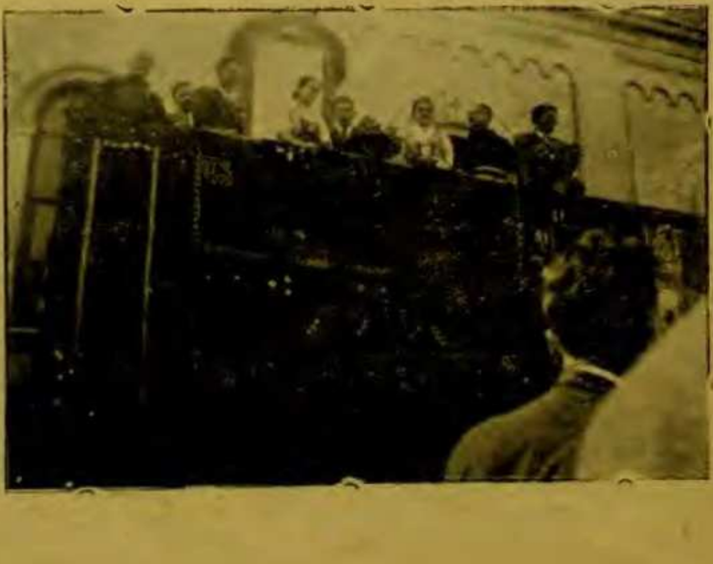
Konjic: Pozdrav
Bunjevcima na pragu
Hercegovine.

„Neven“ sa reprezentantima hrvatskih kulturnih društava u Sarajevu.

Dr. M. Kuntić pozdravlja rodni kraj u ime bačkih Bunjevaca i otkriva spomen-ploču.

Pogled na govorničku tribinu i spomen ploču

BORAVAK I KONCERT U SARAJEVU

Teško je izraziti živo uzbudjenje što nam je cijelim tijelom prostrujilo pri polasku na put s kojega smo sa dosta razloga očekivali da će nam utisci ostati u trajnoj uspomeni. Svaki je medju nama bio sretan i svaki na svoj način izražavao svoje osjećaje. Neki su pjevali, neki se šalili, a svima je lice sjalo što polaze zemlji svojih predja. Tiha i veličanstvena noć sa mirijadama zvijezda kao da je uvećala svečanosti dogadjaja te bila u harmoniji sa milinom naših osjećaja. Vlak je u tami jurio dalje i dalje, varnice iz lokomotive svjetlucale, a nama je u slatkom raspoloženju skoro neprimjetno prolazilo vrijeme. Stoga nam je bilo nekako neobično što smo u 1 sat i 12 m. po ponoći tako brzo stigli u Brod. Ondje smo bili ugodno iznenadjeni što nas je na kolodvoru dočekalo nekoliko članova Hrvatskog pjevačkog društva „Davora“ te ostalo s nama u razgovoru sve do 3 sata i 25 m. kada smo nastavili put prema jugu romantične Bosne.

Jedva što smo se udaljili od Broda, Nevenašice su od umora klonule te se predale snu koji nije mogao biti baš ugodan u takvoj željeznici kao što je bosanska. Nevenaše je pak većinom dr. Kuntić animirao često puta duhovitim dosjetkama tako da je medju njima jedva tko mogao i htio spavati. Kad je konačno dra Kuntića i druge šaljivdžije savladao san, nastala je tišina, ali samo kratko vrijeme, jer je svitanje zore polako budilo cijelo naše društvo. Tada smo se u ljepoti zore divili čarima veličanstvene gorske prirode. Sa živim interesom smo posmatrali sela i gradove pored kojih smo prolazili. Vrijeme je odmicalo, a mi smo sve više bili očarani gorskim ljepotama Bosne.

U 11 sati i 19 m. stigli smo u Visoko. Na kolodvoru je bilo skupljeno mnogo naroda sa franjevcima medju kojima je fra Ratko Drlić pozdravio „Neven“ te mu poklonio svoju knjigu: *„Spomenica franjevačke klasične gimnazije“*, a Franjo Jaramazović učenik četvrtog razreda gimnazije predao je predsjedniku Malagurskom za „Neven“ lijepu kitu cvijeća. To je bio prvi dragi doček što nas je uvjerio da je naša

misija naišla na isto razumijevanje i u mjestima gdje nije bio cilj našega putovanje. Svi smo bili opojeni novom nadom da ćemo postići našu svrhu. Ali kad smo došli u Sarajevo, vidjeli smo da zbilja u našem pothvatu postaje ljepša od nade.

Čim se vlak u 12.25 sati zaustavio na kolodvoru pred kojim je bila okupljena ogromna masa građanstva, Napretkova glazba je intonirala Laasovu koračnicu *svom zavičaju* Glazba nam je u srcu odjekivala i mi kao elektrizirani pod Nevenovom zastavom podjemo u susret predstavnicima raznih kulturnih društava. Glazba odjednom prestane a nadsavjetnik i podpredsjednik Hrvatskog pjevačkog društva Trebevića Stjepan Neferović održi slijedeći govor:

Dragi naš „Nevene!"

„Na pragu našega doma, našega šeher Sarajeva, a ispred Hrvatskog kulturnog društva Napretka kao Vašeg domaćina te ispred svih hrvatskih kulturnih društava, a napose svog starijeg brata Hrvatskog pjevačkog društva Trebevića primite na moja usta topli, i iskreni pozdrav. Mi „Neven" i „Trebević" smo najbliža dva brata po shvatanju i vršenju svoga poziva. Već 40 godina kako „Trebević" postoji, a kad Vam kažem da je njegova povijest ujedno i povijest društvenosti i kulturnog razvoja Hrvata grada Sarajeva, i ostalih Hrvata širom Bosne ponosne, da su baš iz krila „Trebevića" nikle sve ostale hrvatske kulturne ustanove s kojima se ponosimo, onda Vam to ne govorim zato da se time hvalimo nego zato da opravdam svoju tvrdnju, da smo mi „Neven" i „Trebević" najbliži, jer ste i Vi centar društvenog i kulturnog razvoja bunjevačkih Hrvata. U tome radu nas obojicu vodi pjesma koja je najsigurniji putokaz. I naš kulturni preporod je počeo pjesmom. Ta tko se ne sjeća davorija starih Ilira? Ne imahu ni topova ni pušaka već samo plemenito i rodoljubivo srce pa osvojiše i preporodiše dušu hrvatskog naroda. Dragi „Nevene" ! Podji i ti stopama naših Ilira, gaji i nadalje pjesmu kao što već činiš dvanaest godina pa ćeš sretan i zadovoljan gledati veliki uspjeh svoje kulturne misije medju bunjevačkim Hrvatima. Mi dobro shvaćamo tu

vašu misiju pa Vas bratski primamo i srdačno pozdravljamo. Hvala Vam, braćo i sestre, na ovom posjetu; snadjite se ovo kratko vrijeme boravka medju nama kao brat sa bratom i neka vam ovi s nama provedeni dani ostanu u neizbrisivoj uspomeni. U to ime dobro nam došli, živili!"

Nakon što su se stišali urnebesni poklici oduševljenih Sarajlija, *Hrvatsko pjevačko društvo Trebević* je otpjevalo *Hrvatski pjevački pozdrav.* Tada se Mićo Skenderović na tako lijepom dočeku i pozdravu zahvalio slijedećim govorom:

Draga braćo i sestre, Hrvati i Hrvatice!

„Prije svega dopustite mi, da Vam isporučim mnoge tople i iskrene pozdrave Vaše braće i sestara bunjevačkih Hrvata i Hrvatica koji tijelom nisu ovdje medju nama, ali tim više željno i nestrpljivo čekaju vijesti o našem boravku medju Vama, našom braćom i sestrama, Hrvatima i Hrvaticama.

„Ja Vam se toplo zahvaljujem na ovom lijepom i veličanstvenom dočeku kako u ime Hrvatskog pjevačkog društva „Nevena" tako i u ime ostalih naših društava čiji predstavnici sačinjavaju ovo naše izaslanstvo na zemlju naših pradjedova. Zahvaljujem, draga braćo i sestre, svim Vama koji ste ovdje Vašim prisustvom uveličali za nas, a uvjeren sam i za Vas ovaj svečani momenat; naročito hvala našem najuvaženijem Hrvatskom Kulturnom društvu „Napretku" čiji su predstavnici uz prisustvo našeg bratskog Hrvatsko pjevačkog društva „Trebevića" i ostalih hrvatskih društava nas tako lijepo dočekali.

„Draga braćo i sestre! Mnogi medju nama koji smo ovamo došli nijesu imali tu sreću i čast, da se osobno uvjere o ljepotama Vaših pa prema tome i naših hrvatskih predjela kao što je naša Bosna. Mnogi medju nama su čuli i čitali o vrlinama, lijepim duševnim osobinama i neobičnom gostoljublju naše braće i sestara, bosanskih Hrvata i Hrvatica. Stupajući na Vaše tlo, sve ono što smo o Vama ljepoga čuli i čitali, tu pred našim očima postoji stvarnost. Ovaj lijepi doček, ovaj topli zagrljaj što ste nam ga Vi na pragu Vašeg pa prema tome i našeg Sarajeva pružili, nas ne iz-

nenadjuje, jer tko poznaje Hrvate drugih krajeva mile nam Domovine, za toga ovo nije novost nego dokaz da su Hrvati svuda isti kao što su isti sinovi i kćeri jedne majke. Ipak su izliv bratske ljubavi što je ovdje susrećemo, iz dubine srca kličemo: Čast Vam i hvala Vam! Živjeli!"

Nastalo je opet oduševljeno klicanje, iza čega su organizatori dočeka svakom odredili konačište pa je sa gostoprimcima nastalo upoznavanje i srdačno pozdravljanje. Nije moguće opisati milinu što nas je uzbudjivala u tim sretnim trenutcima. Taj doček nas je učinio sretnima, a najbolji dokaz o srdačnosti dočeka je taj da su na kolodvoru medju hiljadama gradjanstva bila zastupana sva hrvatska kulturna društva u Sarajevu. Tamo su bili potpredsjednici *Hrvatskog kulturnog društva „Napredak"* Mijo Poljak i ing. Dragutin Tibold pa tajnik dr. Milan Martinović i Mijo Vućak predsjednik *Napretkove Zadruge,* gotovo svi članovi i članice *Hrvatskog pjevačkog društva „Trebević"*, predstavnik *Kaptola* i predsjednik *Hrvatskog Radiše* kanonik dr. Ante Buljan, predsjednik *Hrvatskog Kluba* i *Hrvatskog planinarskog društva Bjelašnice* dr. Josip Fleger, pretstavnik *Sv. Ante* Andrija Kulier; predstavnici *Narodne Uzdanice* Edhen Mulabdić i Fehim ef. Spaho: članice *Hrvatske Žene* na čelu sa Hedom Meštrić; cijeli odbor *Hrvatskog Katoličkog ženskog društva* sa predsjednicom Marijom Sieber: predsjednik *Udruženja hrvatskih katoličkih muževa* Mato Palandžić; predstavnici franjevačke provincije *Bosne Srebrne* dr. Eduard Žilić i dr. Emil Orozović; zatim pomoćnik ministra prosvjete u miru Hakija Hadžić i još mnogi ugledni članovi kulturno-društvenoga života Sarajeva.

Sa kolodvora smo zasebnim tranvajem pošli u konačište. Muškarci su večinom bili ukonačeni u privatnim stanovima, dok su ženske bili u samostanima Sv. Josipa, Sv. Vinka i Sv. Augustina. Svagdje smo bili najsrdačnije primljeni. Ja i još dva priljatelja smo bili ukonačeni u stanu nadsavjetnika Stjepana Neferovića. On, njegova supruga i dražesne mu kćerke Zlata i Anka su se upravo natjecali u tome kako da nam boravak u njihovoj sredini bude što ugodniji. Slično tome govore svi članovi našega društva o

velikoj gostoljubivosti sarajevskih Hrvata. Po tome se čini da je naša sreća jednaka bila veselju što smo ga donosili u domove u kojima smo bili nastanjeni. Ovo kratko vrijeme što smo ga proveli u njihovim krugovima će kako nama tako i njima ostati u lijepoj i nezaboravnoj uspomeni.

Istoga dana poslije podne u 3 sata „Napredak“ u prostorijama svoga konvikta priredio nam je banket na kojem je palo više lijepih zdravica slozi, radu i kulturnom razvitku Hrvata. Osobito nas je lijepim govorom pozdravio domaćin u konviktu dr. Dragan Čelik. Nakon banketa smo pod vodstvom Stjepana Neferovića i Josipa Kahna pošli da razgledamo grad, i sa obližnjih uzvisina njegovu okolicu.

Sarajevo je izraziti kontrast izmedjn orijentalne i zapadnoeuropske kulture. U njemu kao da se stječu dva svijeta. Čaršija je živa slika Istoka sa svim njegovim šarenilom, a moderne palače čine dojam velegrada. Ta razlika u kulturi pobudjuje još življi interes onih koji je prviput posmatraju. Čaršija je iz razumljivih razloga privukla pažnju našega društva, koje je sve do sumraka razgledalo u njoj razne kuriozitete.

Prilikom razgledanja grada pregledali smo i nutarnjosti „Napretkovih“ palača. Ovdje se ne ćemo upuštati u detalje velike organizatorne sposobnosti i žive zadružne svijesti bosanskih Hrvata, jer to je, držim, svakome dovoljno poznato. Pripadno ćemo ipak napomenuti, da bi taj ogroman uspjeh „Napretkove“ djetalnosti mogao potaknuti i bačke Bunjevce-Hrvate da i oni za kulturno i materijalno podizanje svoga naroda intenzivnije porade na zadrugarstvu. Naša svijesna omladina je vidjela kakvi rezultati se postizavaju ustrajnim i dobro organiziranim zadružnim radom pa će valjda pokrenuti akciju, da se po uzoru bosanskih Hrvata i u našoj Subotici počne rad koji bi u podizanju blagostanja našega naroda mogao uroditi obilnim plodom i naše bogate krajeve učiniti još bogatijima.

Naš boravak u Sarajevu bijaše neprekidno mijenjanje novih impresija. Jedva što smo nešto razgledali grad, već smo imali poći na večeru koju su nam u 8 sati u prostorijama Hrvatskog kluba priredili *Hrvatski Klub, Hrvatska Žena*

i *Hrvatsko kat. žensko društvo.* Na večeri je u ime *Napretka* Mijo Poljak održao krasnu zdravicu koja je ujedno dokaz njegovog odličnog poznavanja prošlosti Bunjevaca. Zatim se digao tajnik *Trebevića* Josip Kahn i nakon lijepoga govora pročitao odluku kojom je Trebević izabrao *Hrvatsko pjevačko društvo Neven* svojim pobratimom i počasnim članom. Tada je predao predsjedniku Malagurskom o tome lijepo izradjenu diplomu. Na oba ta govora je odgovorio i zahvalio se prof. Malagurski, a u ime bunjevačkih seljaka je temperamentno govorio Josip Djido-Vuković.

Za vrijeme večere svirala je glazba Napretkova, a mješoviti pjevački zbor *Trebevića* je skladno otpjevao nekoliko pjesama koje su popraćene poklicima i dugotrajnim aplauzom. Poslije večere se razvio ples koji je pružio mogućnost članovima dvaju bratskih pjevačkih društava da se i osobno bolje upoznaju. Ples je u najboljem raspoloženju potrajao do jednoga sata iza ponoći.

Sutradan 1 listopada u 8 sati smo zajednički prisustvovali službi božjoj u katedrali. Zatim su neki od nas otišli da prisustvuju posvećenju temelja Doma Hrvatskog Radiše, a većina je pošla da razgleda *Etnografski muzej.* Nije nam ovdje moguće ni približno pretstaviti bogatstvo muzeja koga sačinjavaju više modernih zgrada Trebalo bi nekoliko dana za svestrano razgledavanje raznih mu odjeljenja, a mi smo za to jedva imali dva sata. Ipak smo prošli sve prostorije i stekli pojam o velikoj kulturnoj vrijednosti toga muzeja sa kojim se može podičiti ne samo Sarajevo već i cijela Bosna i Hercegovina.

Na povratku iz muzeja upravni odbor „Nevenov" je posjetio predsjednika „Trebevića" Dr.Zdravka Šuteja koji zbog bolesti nije mogao biti u našoj sredini.

Na 11 sati smo bili pozvani na primanje kod gradske uprave. Bilo nam je drago što nam je pored tako lijepoga dočeka gradjanstvo i grad zvanično iskazao svoje gostoprimstvo pa smo se rado odazvali tom prijatnome pozivu. U velikoj dvorani gradske vijećnice nas je dočekao i biranim riječima pozdravio podnačelnik Dr. Ivan Pavičić. Na pozdravu se dobio smišljenim govorom zahvalio prof. Malagur–

ski. Zatim su nas gospoda gradski činovci po starom bosanskom običaju počastili crnom kavom lokumima cigaretama. S njima smo proveli neko četvrt sata u ugodnom razgovoru. Tada smo razgledali unutrašnjost gradske vijećnice te oprostivši se sa činovnicima pošli u posjet nadbiskupu dru Ivanu Ev. Šariću.

U nadbiskupskom dvoru smo bili srdačno dočekani te odvedeni u salon za primanje. Obuze nas neka tajanstvena radost i uzbudjenje. Iza nekoliko trenutaka se otvore vrata obližnje odaje te nam pristupi impozantna i simpatična pojava nadbiskupa dra Šarića. Sve oči bijahu uprte u vrloga natpastira. Predsjednik *Nevena* Ivan Malagurski ga toplim riječima pozdravi istakavši da smo mi Hrvati katolici smatrali svojom dužnošću da mu se prilikom našeg boravka u Sarajevu poklonimo u njegovoj rezidenciji. Nadbiskup je očevidno bio ganut našim posjetom. Govorio je uzbudjenim glasom kako mu je drago što smo ga se sjetili pri pohodu pradjedovskom kraju. Hvalio je lijepe osobine Bunjevaca koje je upoznao kad je bio kod biskupa Lj. Budanovića. Zatim nas je počastio rakijom i razdijelio nam spomen-kolajnu iz mjedi. A dulje vremena je ljubazno razgovarao sa pojedinim članovima našega društva, a na rastanku nam se zahvalio na posjetu i zaželio uspjeh u našoj plemenitoj misiji.

Iz nadbiskupskog dvora smo otišli u Napretkov konvikt gdje nam je Napredak priredio objed. Ondje je već po običaju pri takvim gozbama palo više lijepih zdravica. Poslije objeda je u dvorištu konvikta bilo bratimljenje zastava Nevena i Trebevića te zajedničko fotografiranje članova i članica obaju bratskih pjevačkih društava.

Pošto je istoga dana muslimansko kulturno društvo „*Narodna Uzdanica*“ priredilo u bašči svoga konvikta veliku jesenju zabavu (teferič), te smo nas nekolicina sa Ilkom Rajčićevom i Margom Šokčićevom posjetili to narodno veselje braće muslimana. Glavni Odbor *Narodne Uzdanice* nas je vrlo srdačno dočekao i pogostio kavom i lokumima, a 15 — 16 godišnji mladić Samardžić nam je neobično zvonkim i jakim glasom otpjevao nekoliko narodnih pjesama. Naše dvije Bunjevke u narodnom odijelu su pak uvedene u

konvikt medju muslimanke sa kojima su ostale u duljem razgovoru. Na toj lijepoj zabavi je svirala kurrijetova glazba i tamburaški zbor.

Dok smo se mi zabavljali u sredini bratske *Narodne Uzdanice*, gdja Mehmeda Spahe je pozvala naše Bunjevke u svoj dom. Ona ih je sa svojim kćerkama i rodjakama vrlo srdačno primila i pogostila. Prikazala im je domaći život i tradicionalne običaje bosanskih muslimana. Tako su naše Bunjevke-Hrvatice očarane srdačnim dočekom dulje vremena provele u razgovoru i najboljem raspaloženju pa i sada često govore kako su lijepo i srdačno bile primljene u tom gostoljubivom domu.

Kao što se po dosadašnjem izlaganju vidi, mi smo proveli dan i po pod raznim dojmovima kako bratske ljubavi tako i estetskih užitaka. Preostalo nam je samo da još održimo koncert pa time završimo naš program u Sarajevu. Održanje koncerta je bilo odredjeno na večer u 9 sati u gradskome kazalištu. Oko 9 sati je kazalište već bilo dupkom puno birane publike. Tamo su bili nadbiskup dr. Šarić, predstavnici banske uprave, gradske općine, *Napretka, Trebevića, Narodne Uzdanice, „Prosvjete"*, *Benevolencije* i drugih prosvjetnih društava. Iza svake *Nevenove* pjesme je oduševljena publika dugo aplaudirala i pjevački zbor obasipala cvijećem. *Neven* je tim svojim koncertom po sudu mjerodavnih stručnjaka postigao sjajan uspjeh u promicanju vokalne glazbene kulture. U ime toga priznanja su mu *Napredak*, i *Trebević* poklonili lovor-vijence. Poslije koncerta je bila večera u prostorijama *Hrvatskoga Kluba* i veselje do 1 sata poslije ponoći.

Time smo završili naš zadatak u Sarajevu te 2 listo- ujutro u pola osam sati u pratnji domaćina Sarajlija izišli na kolodvor da nastavimo put u Mostar. Na kolodvoru se već okupilo mnogo naroda. Imali smo još samo petnaest minuta do polaska i to nam je bilo vrijeme oproštaja. Na rastanku smo kazali, a sada ponavljamo dragim Sarajlijama i Sarajkama, da smo bili neizrecivo sretni medju njima i da ćemo uvijek blagosiljati uspomenu našega boravka u

njihovim domovima u nadi da ćemo se naskoro opet sastati bilo u našoj bijeloj Subotici bilo u njihovom šeher Sarajevu.

TRIUMFALNI PUT KROZ HERCEGOVINU. DOČEK U MOSTARU. SVEČANOST I NARODNO SLAVLJE U BLAGAJU I NA IZVORU BUNE

Oduševljeni ugodnim boravkom i uspjehom našega koncerta u Sarajevu, dobili smo novi polet na put u našu kršnu Hercegovinu. Medju nama se nekako samo od sebe postavljalo pitanje: Kad smo u Sarajevu sa tolikim oduševljenjem primljeni, kako će nas onda dočekati braća u Mostaru? Na to su mnogi odgovorili da nikakav doček ne može biti ljepši od onoga u Sarajevu. Ipak smo kasnije uvidjeli da izmedju ta dva dočeka postoji shvatljiva razlika. Hrvati u Sarajevu su nas primili kao što Hrvat Hrvata najlepše može da primi, a Hrvati u Hercegovini su nas dočekali kao užu svoju rodbinu koja im iza četiri stotine godina prvi put dolazi u pohode. Uslijed toga se nikakav prijem ne može uporediti sa našim osjećajima pri stupanju na tlo pradjedovo i susretu sa tamošnjim Hrvatima koji su nas upravo triumfalno dočekali.

U 10.43 sati smo došli u Konjic. Na kolodvoru je bilo okupljeno mnogo gradjanstva te se orili gromki poklici. Živjeli Bunjevci-Hrvati! Tamo je bio i gradonačelnik Smail beg Gubošić sa svojim činovnicima i narodni zastupnik Salko Baljić. U ime „Napretka“ nas je zanosnim govorom pozdravio dr. Edo Novak, zatim je *Nevenu* predana lijepa kita cvijeća. Nakon što je prof. Malagurski u nekoliko toplih riječi otpozdravio, mješoviti zbor *Nevenov* je na želju gradjanstva otpjevao *Ej, Ker i Sentu*... Medju seljacima je nastalo frenetično oduševljenje i poklici Živjeli Bunjevci-Hrvati! Ali mi smo nastavili put, vlak je već jurio, a do nas su još uvijek iz daljine dopirali glasovi: Živjeli Bunjevci!

Nakon pola sata smo stigli u Ostrožac gdje su nas čekali seljaci i seljakinje u svečanom odijelu. Nastali su urnebesni poklici: Živjeli! Don Dane Pušić nas je srdačno

pozdravio, ali zbog kratkoće vremena se nikoliko nismo mogli porazgovoriti s narodom nego smo praćeni pozdravnim poklicima nastavili put. Taj naš śretan susret i veličanstvena gorska priroda držali su nas u neizrecivoj ekstazi koja primicanjem se srcu Hercegovine bivala je sve to veća.

U Jablanicu smo stigli u 11.55 sati. Veliko mnoštvo naroda nas je i tu dočekalo silnim ovacijama. Pozdravio nas je tamošnji župnik fra Pava Dragičević koji je zatim s nama putovao do Vojna. Kao vrstan poznavalac prošlosti Hercegovine, on nas je svojim historijskim izlaganjima, a još više originalnim humorom držao u napetom raspoloženju dokle god je bio u našoj sredini.

U Drežnici nas je narod uz oduševljeno klicanje obasipao cvijećem. Divni su bili ti momenti. O vi, Hrvatice djevojke, koje ste nas darivali cvijećem vaših bašta i grožđjem vaših vinograda, znajte da smo te vaše darove primili onom ljubavlju kojom ste nam ih vi poklonili i da ćemo biti uvijek sretni kad god pomislimo na tu vašu plemenitu pažnju koju ćemo sa pietetom čuvati u najlepšoj uspomeni!

Kad smo došli u Vojno na kolodvoru nas je čekalo brojno građanstvo na čelu sa tamošnjim župnikom Andrijom Mojićem. Dok nas je Mojić vatrenim govorom pozdravljao, starci u narodnom odijelu su od radosti plakali govoreći: *Dobro nam došli, djeco! Hvala Bogu da smo i ovo dočekali.*

Dulcis amor patriae, dulce videre suos.

Gradjanstvo nas i ovdje obasulo cvijećem. a djevojke osim toga nam ponudile jubuka, grožđja i smokava. Bilo nam je nekako žao što tako lijep i ganutljiv susret nije mogao potrajati dulje od nekoliko trenutaka.

Konačno smo 13.40 sati stigli u Mostar. Čim se vlak zaustavio, *Hrvatska Glazba* je intonirala pozdravnu koračnicu a preko 5000 gradjana nas je pozdravilo sa gromkim ovacijama i poklicima! *Živili Bunjevci Hrvati!* Sa poklicima smo istovremeno obasipani cvijećem. To bijahu momenti koji se nedaju opisati. Bili smo opojeni takvim zanosom kao da nam se ostvaruje najlepši san što ga čovjek uopće može da zamisli. Na kolodvoru su bili pretstavnici *Napretka*, cijeli zbor *„Hrvatskog pjevačkog društva Hrvoja"* *Hrvatskog Kluba*

Hrvatske Glazbe, Sv. Cecilije, Narodne Uzdanice, Itihada i dr. Od crkvenih dostojanstvenika su bili franjevački provincijal dr. Dominik Mandić i generalni vikar biskupije don Marijan Kelava. Bili su takodjer i mnogi seljaci iz cijele okoline. Kad je glazba pristala i u gradjanstvu na dati znak nastala tišina, dr. fra Leo Petrović nas je pozdravio slijedećim govorom:

Braćo i sestre!

Pozdravljam vas na prvom nastupu na pradjedovsko tlo, gdje ste došli, da vidite odakle potiču vaši pretci: Došli ste, da se poklonite prahu njihovom. Došli ste, da vidite potomke vaših pradjedova. Došli ste napokon, da vas ogrije jarko ovo naše sunce, koje je tu eto ogrijavalo i vaše i naše oceve.

Vaša odluka, da nas posjetite sretna je bila i duboko nas je u srce dirnula. U pametima našim probudile su se sve one gorke uspomene na ona teška vremena. Potsjeća nas na one tužne dane, kada je mjesto naše opustošeno i orobljeno, oskvrnute svetinje naše vjere i našega naroda, naša domovina pogažena, uništena naša zlatna sloboda!

Vaši su predji tražili i našli novu postojbinu. Tražili su je ne od bojazni i kukavičluka, nego zato, da spase čast svoga ognjišta, da očuvaju čast svojih žena i djevojaka, da sačuvaju goli život svoj, da sačuvaju vjeru otaca svojih, Sve su spasili, sve su sačuvali. Sačuvaše vjeru otaca, sačuvaše ime svoje hrvatsko. Ropstvo, koje smo mi kroz duga stoljeća trpjeli i snosili, trpjeli ste i snosili i vi. Može se reći, da vam je u nekom pogledu i teže bilo. Naš gospodar nije nam branio našega hrvatskoga imena, iako nam je svaku drugu slobodu oduzeo. Vi ste u moru tudjinske rase čuvali i sačuvali čast vašega hrvatskog imena, vaš narodni osjećaj, vaše narodne običaje i vaš lijepi hrvatski jezik. Vaša je i vaših otaca zasluga, do se hrvatskim jezikom govori od obala plavoga Jadrana da najsjevernije točke naše Domovine. Za čas ste ostavili one nepregledne Podunavske ravnice, došli ste, da vidite goli kamen, litice ove puste pećine oko nas. Ove su sure stijene nama drage i mile, vama su još

milije. Želja vas je vukla, da ih vidite i da ih u srcima vašim ponesete, da mognete vašima kod vaših kuća pričati, kako je u prastaroj postojbini. Da pričate vašim potomcima, gdje je i kakva je vaša pradjedovska kolijevka.

Kako je drugčiji vaš današnnji pohod od bijega vaših pradjedova?

Oni su odavde otišli s velikom tugom u srcu, suznim očima. Ostaviše svoje pragove i popaljene domove. Majke nose djecu u naručaju i bježe u tudji nepoznati kraj. Srce im od žalosti puca. — Odoše tražeći zakloništa svojim glavama, tumarajući kroz naše krajeve: Dalmaciju, koja je i sama u tudjinskoj vlasti stenjala. Odoše preko junačke Like naše i padoše u Podunavske ravnice. Lutali su bez kruha i krova. Ali su kroz pokoljenja gajili nadu, da se jedanput vrate u rodjeni kraj. Oni otidoše plačuči i jecajući, Vi dolazite sa slatkom pjesmom, vesela lica, puni sreće i zadovoljstva. Pjesmom je naš siromašni čovjek kroz duga i teška stoljeća bodrio sebe i svoje. Uz gusle opjevao je tužne dane, koje je proživljavao i time gajio nadu u bolju budućnost i sretno oslobodjenje. Ne bi ni valjalo, da nas posjetite drugčije, nego baš s pjesmom, tim obilježenjem velike slavenske duše.

U ovom svečanom času teško nam je i pomišljati na tužne i žalosne dane, kada su predji vaši bježeći obazirali se na garišta opustjelih domova, ostavili sve svoje. Ostaviše zarobljene sinove svoje, oskvrnute kćeri svoje pogubljene muževe i sinove. Silni i okrutni Osmanlija uništi sve, što se uništiti dalo.

Iskreno je dakle naše veselje, kada vas medju sobom vidimo. Od časa, kada ste nam javili, da nas mislite posjetiti uvijek su misli naše letjele prema sjeveru, gdje ste vi na predstraži čuvali naše ime i naš jezik na domaku gordoga neprijatelja, koji vas je kroz stoljeća otudjivao, ali otudjiti nije mogao. Povećava se naše veselje, kada se sjetimo, da su popucali stoljetni okovi, kojima ste bili okovani. Četiristogodišnje odsustvo i ovih naših krajeva nije u vama utrnulo ljubav prema pradjedovskom kraju. Tu ste, da to dokažete. Da dokažete svakome, da nema sile, niti je bilo u

prošlosti, koja bi vas otudjila rodu, domu i jeziku svom hrvatskom.

Pozdravljam vas u ime Hrvatskog kulturnog društva „Napredak" i u ime svih hrvatskih prosvjetnih ustanova, kao i u ime svih ovdje prisutnih.

Želim, da vam bude ugodan ovaj vaš kratki boravak medju nama. Ne možemo Vas onako počastiti, kako bi željeli, ali vam predano poklanjamo svoja srca i duše svoje. — Kličem Vam: Dobro došli! Zdravo bili! Živjeli!

Tada su zaorili gromki poklici: Živjeli Bunjevci Hrvati! Kada se klicanje stišalo, *Hrvojev* zbor otpjeva: *Hrvatski pjevački pozdrav.* Zatim Ljudevit Dulić student prava se obrati gradjanstvu slijedećim govorom:

Draga braćo Hrvati i sestre Hratice!

Vi ste nas zadivili sa vašim veličanstvenim dočekom, pa dozvolite, da Vam se najtoplije zahvalim ispred Hrvatskog Pjevačkog Društva „Nevena" i ostalih bunjevačko-hrvatskih kulturnih društava.

Putujući kroz ove vaše romantične krajeve na mnogo mjesta vidi se samo goli krš; mi gledamo u nj'; gledamo ga kao simbol vaše hrabrosti ustrajnosti i ljubavi prema svemu onomu, što je hrvatsko. Mi dolazimo u naš pradjedovski kraj, da se bratski izgrlimo i izljubimo, i da se potsjetimo na sve ono što su naši pradjedovi prije par stoljeća silom prilika morali ostaviti. Došli smo amo, da se poklonimo sjeni otaca naših, nadalje došli smo, da vama hercegovačkim Hrvatima čestitamo, koji ste očuvali nas sviju sveto hrvatsko ime od Otomana i Nijemca.

Draga braćo, budite uvjereni, da ćemo sa sobom ponijeti u našim srcima puno ljubavi, a u umu i mišici mnogo energije za našu hrvatsku stvar u Bačkoj, na korist i slavu cjelokupnog hrvatskog naroda.

Na koncu još vam se jedanput najtoplije zahvaljujem, na toplom prijemu, kojega može da pruži brat bratu, a naročito Hrvat Hrvatu i kličem neka žive Hercegovački Hrvati i Hrvatice!!!

Na to su opet od frenetičnog oduševljenja nastali burni poklici: *Živjeli Hrvati-Bunjevci!* Mi smo se medjutim formirali u povorku te pod Nevenovom zastavom, predvodjeni svirkom Hrvatske Glazbe, a praćeni masama naroda, pošli do Napretkove palače. Cijelim putem su se orili poklici oduševljenih gradjana. Pred Napretkovom palačom smo bili rasporedjeni u konačišta. Muškarci bijahu smješteni u konviktu Petra Svačića i Hotelu Bristolu, a ženske u samostan časnih sestara Sv. Franje.

U 3 sata smo se okupili u restoraciju Bristola gdje nam je bio priredjen svečani objed. Iza objeda smo razgledali grad. U glavnijim ulicama se opažalo živo kretanje i veselo raspoloženje gradjanstva. Mnogo hrvatskih seljaka i seljakinja u narodnom odijelu je prolazilo gradom pa je izgledalo kao da im je naš dolazak bio narodni blagdan. Svagdje se opažala živost i veselje, a od 5 — 7 sati je koncert u Rondeau Vojvode Mišića, u 8 sati smo u Bristolu imali večeru sa pretstavnicima svih hrvatskih kulturnih društava u Mostaru.

Sutradan 3 listopada u 9 sati smo na 20 automobila u pratnji predstavnika svih hrvatskih društava pošli u Blagaj. Automobili se zaustave blizu blagajske medje, a mi pod Nevenovom zastavom u povorci podjemo prema lijepo iskićenom slavoluku na kojem je bio natpis *„Dobro došli“*. Prvo su u narodnom odijelu stupale Ilka Rajčićeva i Marga Šokčićeva noseći u rukama od klasja sačinjenu krunu Tada zazvone zvona u Blagaju, prangije počnu pucati a masa svijeta nas pozdravlja neprekidnim poklicima. Pred nama je na čelu sa banderijem hrvatskih seljaka bilo sakupljeno oko 6.000 naroda. Pri susretu sa njima kod slavoluka Joso Džeba seljak iz Bune pozdravio nas je ovim govorom:

Jednokrvna braćo — Hrvati Bunjevci!

Današnjim danom, kada Vi dolazite u posjet braći i pradomovini, ostvaruje se Vaša i naša čežnja da se u bratskom zagrljaju vidimo na obali rike Bune.

Draga braćo i mile sestre!

Mi smo uvik gajili tradicionalne osićaje po pripovidanju naših didova, o Vama. Pripovidali su nam naši pređi da ste Vi odselili radi grube vladajuće sile a opet drugi da ste odselili radi nerodne zemlje i elementarnih nepogoda.

Nije glavno radi čega ste odselili, nego gdi ste se naselili, kako ste se do danas razvili.

Već je prohujalo dva i pol stolića, da ste vi došli u Bačku, u plodne ravnice, kao radın i sposoban narod, razvili ste se materijalno i kulturno do najvećeg stepena, ali ste i tamo imali zaprika. Švabe i Mađari sve su činili, da Vas odnarode dajući Vam razna imena, sve u namjeri da zaboravite, da ste Hrvati. Na sriću, to im nije uspilo. Vi ste sačuvali pradidovsku viru, hrvatsku kulturu, hrvatski jezik, hrvatske narodne običaje, a što je najinteresantnije i ikavski dijalekt!!!

Kad se vidi sve ovo, onda nema niko sretniji od nas, koji Vas bratski primamo danas, kada se otkriva onaj znameniti spomen, koji će sićati nova pokoljenja na bratsku ljubav, prema Vama mila braćo „Ž i v i l i!"

U masama naroda se tada zaore oduševljeni poklici: *Živili*: a djevojke nas obaspu kišom cvijeća. To bijaše veličanstveni prizor. Predsjednik Malagurski uzbudjenim glasom počne da govori, ali mu suze brzo savladaju glas te nastade ganutljiva tišina. Oči su nam orosile suze. Plakali su snažni ljudi, sijedi starci, plakale žene i djevojke. Nemoćne su riječi da izraze sreću toga susreta. U tom najsvečanijem momentu pristupi nam učenica drugoga razreda gimnazije Sofija Boris te slatkim djetinjim glasom odeklamova slijedeću prigodnu pjesmu:

Došla nam braća Bunjevci amo,
Od veselja pisme im pivamo.
Kršem ovim pozdravi svud struje
I ko bratska pisma Bunom zuje.

Ovdi na vrilu drage nam Bune
Pivaju stare slatke nam strune;
Ovo je gruda žrtava strašnih,
Ovo je majka didova Vaših.

Kad je dušman svoju silu kletu
Oborio na grudu nam svetu
I zatim joj grdnu ranu zado
Rastiravši očinsko nam stado:
Predji Vaši ostaviše Bunu,
Prigrliše žalosnu im krunu
I odjoše u daleke kraje
Podnoseći teške uzdisaje.
Ima tome četiri stotina
I još više pedeset godina
Da Bunjevci u daljini stoje
Sićajuć se postojbine svoje.
Došlo, evo, doba nove sriće
Svima nama lipši danak sviće
Što vidimo baš na Bune vrilu
Okupljenu braću našu milu.
Zdravo da ste sinci naših gora
U sredini kršnih, starih dvora!
Hercegovac svak Vam dobro želi,
Pozdrav pruža, Vama se veseli.
Dobro došli i zdravo nam bili,
O Bunjevci! naši gosti mili;
Budite nam sritni i veseli,
Kako naša poslovica veli.
Hvala Vama na positu časnom
Lipom broju i dolasku krasnom:
Uspomenu didovske Vam strune
Navike će šumit vrilo Bune.

Nema pjesničkoga remek-djela koje bi nas tako dirnulo kao što nas je ganula ta jednostavna pjesmica. Svi smo plakali. To bijaše triumf rodoljublja. Predsjednik Malagurski poljubi djevojčicu što nas je pjesmom, a još više djetinjom iskrenošću tako raznježila. Zatim smo se zajedno sa masama naroda svrstali u povorku i pošli za Blagaj. „Napretkova" glazba je svirala, zvona su zvonila, a mi smo stupali po tlu naših otaca opojeni grandioznim idejama i osjećajima koji su dati ljudima da ih rijetkim prilikama uživaju.

U 10 sati smo stigli u blagajsku crkvu gdje je franjevački provincijal dr. Dominik Mandić uz asistenciju svećenstva odslužio svečanu službu božju. Za vrijeme mise je mješoviti zbor „Nevenov" pjevao Matzovu *Hrvatsku misu.*

Izvor rijeke Bune.

Slavoluk pri ulazu u Blagaj.

Kolo selječkih djevojaka na Blagajskom polju.

„Neven“ u Blagaju. „Pozdrav Domovini. Iza dugog teškog putovanja. Tvome licu sin se opet klanja i pruža Ti vrući cjelov svoj . . .“

Seljački narod sluša govore kod otkrivanju spomen ploče.

Pozdravni govori Đide Vuković, P. Pekić i I. Malagurski na izvoru rijeke Bune

Pozdrav djevojčice Sofije Boras kod slovoluka u Blagaju.

Veselje seljačkog naroda na Blagaj-skom polju.

Dr. Mandić je u crkvi održao vrlo lijep historijsko-crkveni govor u kojem je istakao i značaj posjeta Bunjevaca rijeci Buni.

Kako je spomen-ploča uzidana u desni crkveni zid izvana, to je nakon službe božje narod zapremio prostor na desnoj strani crkve. Bilo je lijepo jesenje vrijeme. Sa visine gdje je postavljena spomen-ploča bilo je lijepo gledati mase svijeta u šarenilu narodnog odijela. Glazba je svirala, a neprekidni poklici *Živili Bunjeci* odjekivali su blagajskim poljem. Kad je glazba prestala, mješoviti zbor Nevenov otpjeva *Pozdrav domovini.* Tada dr. Marko Kuntić održi ovaj govor:

„Draga braćo Hrvati, mile sestre Hrvatice!

Velika mi je čast pala u dio što ovom svečanom zgodom mogu vas ja kao subotički Bunjevac-Hrvat pozdraviti.

Izručujem vam pozdrav ne samo u svoje ime nego i u ime svih Bačkih Bunjevaca-Hrvata koji su ostali na svojim njivama, a koji su u ovaj čas uprli oči na izvor Bune. Donašam vam mirisnog zraka sa naših cvjetnih poljana, donašam vam zlatnog klasja sa plodnih njiva, donašam vam iskrene i najbolje želje svih Bunjevaca-Hrvata, donašam vam bezbroj zagrljaja i donašam vam topli otkucaj srdaca iz naše Subotice bijele.

Dolazeći na izvor Bune hoćemo da se poklonimo sjeni naših otaca, da poljubimo zemlju koja je suzama i krvlju natopljena. Došli smo na izvor-vodu da se napijemo, da se okrijepimo, jer je naš put još dalek, jer nama treba još mnogo snage da ostvarimo svete ideale naših otaca.

Bački Bunjevci oko Hrvatskog pjevačkog društva „Neven“ sa svojom turnejom vrše jednu kulturnu misiju a ujedno imaju za cilj upoznavanje i učvršćivanje veza između svojih sunarodnika, koji su bježeći sa svoje rodne grude ispred turske kopite i ispred krute sile nastanili se dijelom u Dalmaciji, a dijelom u Lici.

Uvjerit ćemo se da svi Bunjevci bili oni iz Bačke, Like ili Dalmacije imaju istu vjeru, jezik i narodne običaje. Vjera naših otaca davala nam je snagu i utjehu u svima

prilikama iskušenja: narodni običaji i jezik sa svojom ikavštinom sačuvao nas a i sačuvati će nas, od svih neprijatelja. Sve ove zajedničke osobine sačinjavaju našu kolektivnu dušu, karakter, pogled na svijet i zajedničku volju i htijenje.

Da bi se ovo ovjekovječilo, otkrivamo danas ovu spomenploču u znaku harnosti i zahvalnosti prema našim pradjedovima i prema našem rodnom kraju. Ova ploča neće biti urezana samo u ovu suru stijenu koja stoljećima sluša tihi i tajanstveni šapat Bune, nego će biti uklesana i u naša srca u svoj svojoj veličini i cjelim svojim sadržajem, kao simbol nepokolebive vjere u našu nepobjedivost i ljepšu budućnost.

I ako nas je historija razdvojila, naši osjećaji i naša ljubav prema rodnoj grudi pokazala je da se i najveće zapreke mogu savladati. U današnje materialističko doba zaista je teško bilo poduzeti ono što smo poduzeli mi. Zahvaljujući ali svim našim bunjevačkim društvima, na čelu sa uglednom *Pučkom Kasinom* i zahvaljujući visokoj svijesti najširih narodnih slojeva koji su sa svojim razumijevanjem pridruživši se akciji našeg „Nevena" omogućili otkrivanje ove spomenploče, koja će bjelodano dokazivati i koja će svakom govoriti, da Bunjevci nijesu zaboravili svoj rodni kraj i da Bunjevci nijesu zaboravili svoje pradjedove.

Ova spomen-ploča dokončati će sve tendenciozne rasprave i jalove debate o našem porijeklu i o našoj narodnoj pripadnosti.

„Neka padne velo i neka se širom lijepe naše Domovine čuje i znade da svoj Narod Hrvat ljubi!"

Tada otkrije spomen-ploču. U svetačkoj tišini koja je vladala u masama naroda svi pogledi su bili uprti u mramornu ploču koja krasi pobočni zid crkve. Svaki je htio da pročita na njoj sadržaj zlatnoga natpisa. Pošto je ona bila dosta udaljena od naroda, Dr. Kuntić je pročitao na njoj natpis koji glasi:

NA PRVOM SASTANKU...

BUDI MIR S TOBOM MILA VILO BUNE!
UVIK SMO BILI VIRNI TVOJOJ RIČI...
NJEGVE I LANCE SLOMILI SMO ROPSTVA.
EVO NAS OPET U TVOM ZAGRLJAJU!
VINAC SLAVE SA PLODNIH NAM RAVNI
CIO TVOJ NAROD ŠALJE U ZNAK HVALE.
I NAŠE MOLITVE BUDU USLIŠANE.
SUDARI STOLEĆA NISU NAS SLOMILI
USTRAJNI SMO BILI I BIT ĆEMO UVIK.
HVALA TI!
DOK OVIM PUTEM TVOJ IZVOR ROMONI
ROD TEBE NIKAD ZABORAVIT NEĆE.
VALOVA ŠUM NAS HRABRI U ŽIVOTU
A TI NAM BUDI TIŠITELJKA MILA.
TEBE NAS VEŽE OVA GRUDA ZEMLJE
I RODA BUDUĆNOST, SVE LIPŠA IZGLEDA.

OVU PLOČU POSTAVISMO MI BAČKI BUNJEVCI KAO ZNAK LJUBAVI I ZAHVALNOSTI SVOM PRADJEDOVSKOM KRAJU. IZ KOJEG POTIČU PREMA NARODNOJ TRADICIJI NAŠI PRADJEDOVI. KOJI BJEŽEĆI PRED TURCIMA NASELIŠE KRAJEVE DANAŠNJE BAČKE. OVA JE SPOMEN PLOČA PODIGNUTA I OTKRIVENA PRIGODOM PJEVAČKE TURNEJE HRVATSKOG PJEVAČKOG DRUŠTVA „NEVEN" KROZ BOSNU I DALMACIJU 1933. U PRISUSTVU DELEGATA I PRINOSIMA POTPISANIH DRUŠTAVA IZ SUBOTICE:

HRVATSKO PJEV. DR. „NEVEN", PUCKA KASINA
KATOLIČKO BUNJEVAČKO DIVOJAČKO DRUŠTVO,
DOBROTVORNA ZAJEDNICA BUNJEVAKA
BUNJEVAČKO MOMAČKO KOLO, BUNJEVAČKO KOLO IZ SOMBORA,
HRVATSKI PROSVJETNI DOM-SUBOTICA.

Zatim je čuvanje ploče povjerio Hrvatskom kulturnom društvu *Napretku* Na to u ime podružnice *Napretka* u Mostaru dr. Bariša Smoljan odgovori slijedeće:

„Hrvatsko kulturno društvo „Napredak" na čelu Hrvatskih kulturnih ustanova, a u zajednici sa hrvatskim seljačkim narodom, okolice Bune — prima pod svoje okrilje ovu spomen ploču, koju netom otkriste na spomen Vašega dolaska u Vaš i naš pradjedovski zavičaj.

„Napredak" prima ovu ploču pod svoje okrilje, a hrvatske seljačke mišice primaju je, da ju čuvaju i paze, i da se sjećaju ovog historijskog spomen-dana o Vašem pohodu. Mi smo ponosni, kad Vas gledamo, jer to nam je naj-

bolji argumenat, kako je hrvatska svijest živa i žilava, kako je silna i jaka i koliko je vitalna i otporna nacionalna snaga hrvatskog naroda.

Vjekovima smo bili rastavljeni... Dijelile su nas gore, dolovi i vode — ali bili smo jedno. Bili smo jedni i onda, kad se nijesmo ni poznavali... Bili smo jedno, jer nam je uvijek kao i danas bila jedna misao, jedan osjećaj i jedna domovina.

I Vas su kao i nas tlačili razni tirani i tirančići.

Mađarska hegemonija, silom je htjela da u Vama uguši hrvatsku misao i hrvatski osjećaj. Tražili su od Vas da sve budete samo ne Hrvati.

Progoni i krvave nepravde, imali su jedino svrhu, da Vas zastraše i da u Vama zatru duh neovisnosti, koji svaki narod zanosi, da sa sebe strese jaram...

Ugušili su slobodnu misao i slobodnu riječ držeći, da će na taj način spriječiti propast svoje nasilne vladavine.

Kako su god sa Vama gore radili Mađari, tako su i sa nama u Herceg-Bosni radili Austro-Mađari.

Ali eto... prije nego su svoju naopaku osnovu izveli do kraja, nestalo ih je a hrvatski je narod ostao. Jest, hrvatski je narod ostao, jer je i tada vjerovao i smatrao, kao očevidnu istinu, da se svi ljudi rađaju jednaki, da im je Tvorac dao izvjesna prava, koja im ne može niko oduzeti: pravo na život i pravo na slobodu...

I naši i Vaši tirani nijesu mogli da to shvate, jer su mislili da je sva snaga u sili i bajoneti, pa kada je narod ustao da strese lance ropstva — nekad ogromna sila se rasplinu, a bajonete se saviše i skrhaše, kao da bijahu od trstike.

I samo radi ovoga, jer su taki bili, propali su i oni, kao što je propalo i njihovo nastojanje, da Vas odnarode i da Vam prekinu sve veze sa Vašim pradjedovskim zavičajem.

Današnji Vaš pohod je hrvatska kulturna manifestacija od osobite važnosti, naročito za ovaj kraj pa i ova spomen ploča, koju ste danas otkrili, bit će nam radostan spomen na Vaš

historijski pohod u ove kršne krajeve Vaše pradomovine.

Ona sila, koja Vas je poticala sa Vaših prostranih i sumornih ravnica među ove gole krševe i pitome doline, jest atavistički domovinski osjećaj za starim zavičajem, koji se je od generacije na generaciju prenosio, da ga eto Vi izvršite i u djelo privedete. I kada danas budemo zajednički pjevali na vrelu Bune „Zdravo da si domovino mila" i kada se Vaš glas bude lomio od ove sure litice nad vrelom Bune, onda znajte, da su te litice ispod gordog Stjepan-grada slušale i gledale i Vaše pradjedove, kad su ovuda na Buni nekad tužaljke i slobodarke pjesme pjevali.

Ali i osim ovoga mramornog spomenika, mi ćemo živom riječju prenositi našim generacijama i našem potomstvu priču o Vama... Pričaćemo im o odlasku Vaših pradjedova iz ovih krajeva i o Vašem pohodu, u stari zavičaj... Pričaćemo im da na ravnim poljanama Bačke žive Hrvati Bunjevci, koji iseliše pred više stotina godina iz ovih krajeva da tamo nađu svoju novu domovinu.

Ali pričaćemo im da nijeste zaboravili ni na svoju pradjedovsku domovinu, ni na nas braću svoju. Pričaćemo im i pokazivati ovu spomen-ploču.

Naša je želja da Vam ovdje bude lijepo. Da osjetite toplinu naših srdaca, koja Vas iskreno i otvoreno dočekuju, siromaški doduše, ali i od srca. Naša je želja da i nas zavolite Vi onako, kako Vas volimo mi te da ovaj naš sastanak i ovo naše veselje radi Vašega pohoda bude sretno i po hrvatski narod korisno.

Neka nam ovaj sastanak ulije novu snagu u radu za Boga i hrvatski narod.

To značenje pretstavlja i ova ploča i mi je kao takovu primamo pod svoje okrilje, da vjekovima bude svjedočanstvo o tome da nas Hrvate ni vode, ni gore, ni ma kakva sila ne mogu rastaviti.

U to ime braćo živili!"

Nakon dugotrajnih poklika u masama naroda glazba zasvira i svečanost otkrivenja spomen-ploče bijaše završena. Tada smo svrstani u povorku i predvodjeni glazbom pošli

na izvor Bune. U Blagaju nas je Haki-beg Kolaković načelnik Blagaja u krugu svojih činovnika pozdravio ovim riječima:

„Gospodine predsjedniče, Gospodje i Gospodo!

Dobro nam došli u naše staro drevno mjesto Blagaj!. Ja Vas kao načelnik ovoga mjesta pozdravljam, Gospodje i Gospodo, kao naše i naših djedova zemljake koji smo nikli na istoj grudi. Hvala Bogu da dočekah, da Vas nakon 450 godina pozdravim pokraj izvora vode Bune i pod negdašnjom prestonicom Hercega Stjepana. Rado Vas vidimo, naši mili zemljaci i zemljakinje, koji ste se potrudili da dodjete i vidite mjesto gdje su živili Vaši pradjedovi.

Hvala Vam! Živili! Živili! Živili!"

Na te prijatne riječi je toplim govorom otpozdravio predsjednik Malagurski, zatim smo nastavili put. Na izvoru Bune se takodjer sabralo više hiljada naroda. Veličanstveni prizor se ukazao pred našim očima. Drage su nam bile one gore i litice koje su nekada gledali naši predji. Šum vode je kao vjekovna melodija potvrdjivao historijski značaj našega pohoda. Ondje je prvi u ime bačkih Hrvata seljaka zanosno govorio Josip Djido-Vuković istakavši nepokolebivu ustrajnost hrvatskih seljaka u borbi za svoju nacionalnu čast. Zatim je pisac ovih redaka održao slijedeći govor:

„Mi Te pozdravljamo, Zemljo naših predja! Vijekovi su prolazili, a mi smo živjeli rastavljeni silom koja je rušila svaku civilizaciju. Živjeli smo na tudjoj grudi i pod tudjim suncem, ali si nam Ti bila uvijek sveta i u tudjini smo Te smatrali našom, vazda našom. Ova plava Buna je svjedokinja bolnoga rastanka naših otaca s Tobom, postojbino naša stara! Ona im je kao zavjet poklonila ime da njime kroz stoljeća čuvaju uspomenu svoga zavičaja. Mi smo, evo, izvršili taj zavjet. Došli smo da Ti se poklonimo i predamo pozdrave Tvoje djece sa sjevera naše Domovine. Neizrecivo smo sretni što Ti se u bratskom zagrljaju Tvojih sinova i kćeri klanjamo na mjestu gdje je negda sjala prestolnica Hercega Stjepana. Ali mi koji u ovom susretu nakon 450 godina lijemo suze od ganuća, sjetimo se i sudbine naše braće koja Te kao mi ljube, ali Te možda više nikada vi-

djeti neće. Trideset hiljada Bunjevaca u Bajskome trokutu čami u tudjini. Njima se već gase zadnji traci nade. Oni tužni sa smrću se bore. Zato mi u ovim svečanim trenutcima pred Tvojim licem izjavljujemo da ćemo im pružiti zaštitnicu ruku. Pa nam braća neće poginuti. Predat ćemo im Tvoj pozdrav koji će ih čeličiti u borbi za čast svog imena. Mi ćemo se pak časnim oružjem boriti za njihovu sretniju sudbinu. Kad nas već države rastavljalju neka nas ljubav, kultura i hrvatska svijest drže u vezi i jedinstvu."

Konačno je predsjednik Malagurskih govorio slijedeće:

„Ovoga trenutka zamuknuo je stoljetni eho što se neprekidno talasao iznad izvora od onoga časa, kada su se naši pradjedovi ispred pritiska turske sile morali povlačiti u nepoznate krajeve da bi svoje glave spasli. Taj je odjek bio skup plača Bune vile, naših otaca, majki braće i sestara zaljubljenih vjerenika, male djece i nemoćnih staraca, koji svoje izmučene kosti ne htjedoše u nepoznati svijet povlačiti.

Na ovim obalama se stvaralo raskršće onih, koji su se razilazili, da se više nikada ne vide... da majka ne zagrli svoje čedo, otac sina brat seju i seja ljubljenoga svoga; tu se prolamao poslednji vrisak najdublje čovečje ljubavi i najvećega bola, što se zamisliti može... bola kojega mnogi nijesu mogli preboljeti... ostaviti svoj, rodni zavičaj i nikada se više povratiti... odlazeći polagano, slušali su popostajući udaljeni šum i prigušenim plačem upijali zadnje akorde udaljenog i umirućeg milog zvuka rijeke Bune.

A suze, prigušene umornin mahanjem ruku i očajem zadnjega „zbogom" padale su poput guste kiše, miješale se gubeći u hladnim valovima Bune, a tugom svojom pomućujući bistrinu vode — koja se je toga trenutka počela naglo nabujavati, lupajući valove svoje o golo kamenje, razbijajući preusko korito... da htjela je i ona poći na daleki put... ali su nemoćni valovi groznom tutnjavom padali natrag, umorni i očajni na krilo svoje vile, pa ih je jutarnje sunce i pozdravni pijev slavuja našlo već smireno...

Po ovom krutom kamenju padali su zadnji vreli cjelovi, sa njih se nadimali svježom okrjepljujućom vodom na daleki put... a na obalama naši časni oci franjevci, sa krstom u

ruci pružali su utjehu onima koji su ostajali.

A ljubav, ta najveća veza bratske krvi nije jenjala, niti se je dala ugasiti, nego se putem decenija samo uveličavala.

A stoljeća, koja tokom vremena ruše i uništavaju sela i gradove — rijekama tok i pokrajinama podneblje mijenjaju — okamenila su zadata obećanja, kod rastanka a prva traka žarke ljubavi u slobodi rastopila je stoljetni muk i dala oduška na taj način, da su praunuci osvjetlali obraz — došavši ovamo na rođenu grudu iz velikih daljina... a kao znak ljubavi i vjernosti, mi Ti Buno vilo, pružamo zlatno klasje našega naroda i naših ravni i donesosmo malenu grudu naše zemlje kao zalog budućih vremena."

Muški zbor „Nevenov" je zatim otpjevao *„Pozdrav domovini"* iza čega smo po stepenicama sišli do samoga vrela, i pili izvor-vode da nas okrijepi, očeliči i dade nam izvor nove snage u borbi za dobrobit i sretniju budućnost našega naroda. Umivali smo naše lice u tome izvoru i sa njegovom vodom su se miješale naše suze kao zalog ljubavi što nam plamti u grudima za rodni kraj naših pradjedova. Umukli su nam glasovi, jer nismo htjeli ni mogli ništa reći od efuzije snažnih osjećaja. Neopisivi su ti momenti, ali nam je tim draže sjećanje koje nam jedino dostojno pretstavlja neizrecivost toga dogadjaja.

Nakon takvoga odavanja pieteta zemlji podno slavnoga Stjepan-grada na vrelu koje se drži da je izvor i našem nadimku, vratismo se do blagajske crkve pored koje nam je na livadi priredjen svečani banket. Na banketu je učestvovalo preko tristotine izaslanika iz čitave Hercegovine. Jelo i piće su nam servirale hrvatske djevojke u narodnom odijelu. Za vrijeme banketa je palo više lijepih zdravica. Medju ostalima je govorio i Josip Djido-Vuković, ali je najinteresantniji govor bio dr. fra Lea Petrovića o značaju Blagaja u prošlosti. Veselje je teklo neobično živo. Glazba je svirala, a seljaci i seljakinje su plesali i pjevali narodne pjesme. Oni su pod vodstvom petnaest župnika i franjevaca većinom pješke došli iz daljine 40—50 km. Samo iz Prenja-Dubrove ih je došlo preko 400 osoba, a bilo ih je mnogo iz Širokog Brijega, Ljubuškog, Konjica, Nevesinja, Stolca, Čapljine, Rotimlja, Pješevca, Do-

Momenat sa svečanog objeda na Blagajskom polju.

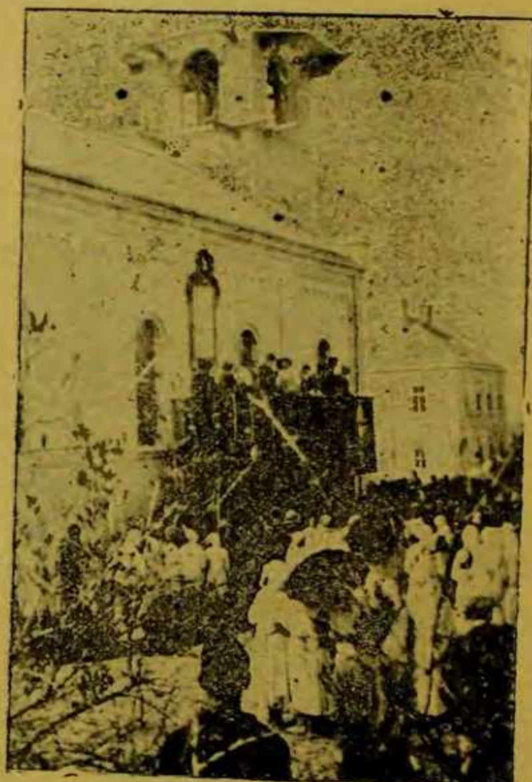
Konjički seljački banderij pri dočeku u Blagaju.

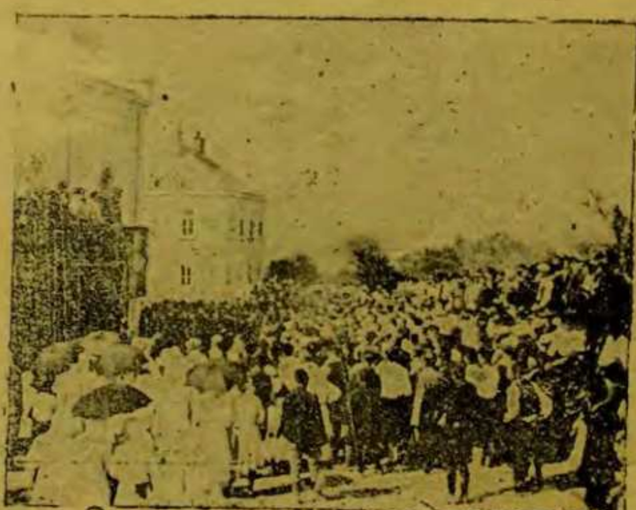
Veličanstveni doček u Gospiću.

Formiranje povorke pred ulaz u Blagaj.

Otkrivanje spomen-ploče.

Mnoštvo seljačkog naroda kod otkrića spomen-ploče.

njega Hrasna, Kepaca kod Čapljine, i drugih mjesta Hercegovine. Tako je ta svečanost postala veliko narodno slavlje i pravi triumf rodoljublja. Osobito se zadivljeni narod upravo galvanizirao novim oduševljenjem kada je Djido-Vuković prosuo na tlo šaku zemlje koju je sobom donio iz Subotice te uzeo šaku blagajske zemlje da je ponese i prospe u Subotici kao simbol jedinstva Bunjevaca u Bačkoj i njihove braće u Hercegovini.

Poslije banketa sam razgovarao sa seljacima iz okoline Bune. Oni kao i mi Bunjevci govore ikavskim narječjem sa nešto ijekavske primjese. Utjecaj ijekavštine vele da dolazi većinom od intelektualaca pa će konačno potpuno prevladati u narodnom govoru. Po tipu su takodjer dosta slični Bunjevcima[1]). Medju njima sam zabilježio prezimena Stipić, Ivanković, Jurić, Bašić, Pandžić, Čilić, Matijević, Mandić, Šimić, Barišić, Dulić, Vidović, Tomić, Babić, Antunović, Anišić, Andačić, Andrijanić, Barušević, Galić, Kovač it.d. Sva ta prezimena u velikom broju imaju i bački Bunjevci. Time se potvrdjuje teza da je porijeklo Bunjevaca u okolini Bune. Kad osim toga uzmemo u obzir, da prema iskazu najstarijih seljaka oko Blagaja postoji tradicija da u Bačkoj žive njihova braća, onda je naše mišljenje o porijeklu Bunjevaca dokazano.

Poslije podne u 4 sata smo se oprostili sa dragim domaćinima te praćeni poklicima frenetičnog oduševljenja narodnih masa automobilima pošli u selo Bunu. Ovdje nas je svojski dočekalo mnogo seljaka. U kavani Mile Džeba počašćeni smo bili kavom i grožđjem. Iza pola sata srdačnoga razgovora sa seljacima pošli smo iz Bune automobilima te u pet sati stigli u Mostar.

Oko pola šest sati franjevački provincijal dr. Dominik Mandić, Matelj Jankač, Josip Djido-Vuković i ja posjetismo biskupa fra Alojziju Mišića. On nas je vrlo ljubazno primio i pogostio izvrsnim hercegovačkim vinom. Govorio nam je kako je pred neki dvadeset godina bio u Subotici kao gost

---

[1]) Možda će nas netko zapitati: Zašto se onda i stanovnici oko Bune ne zovu Bunjevci? Zato što su taj naziv za pobližu oznaku dobili samo iseljenici iz okoline Bune u mjestu gdje su kasnije nastanjeni.

Bunjevaca koji su ga dočekali okićeni hrvatskom trobojkom. Po tome je sudio da je hrvatska svijest Bunjevaca i za vrijeme Madjara bila dosta živa. S njime smo tako proveli u prijatnom razgoru više od pola sata. Zatim smo otišli u franjevački samostan gdje nas je provincijal dr. Mandić zajedno sa ocima franjevcima vrlo srdačno dočekao i pogostio. Ondje smo se odulje zadržali u živom razgovoru i najboljem raspoloženju. Za kratko vrijeme našega boravka u Blagaju i Mostaru stekli smo uvjerenje da oci franjevci u Hercegovini neumorno rade sa narodom kao što su to i u prošlosti činili.

Navečer u 9 sati je „Neven" u domu „Hrvoja" održao koncert. Ulaznice su bile sve unaprijed rasprodane tako da dvorana nije mogla primiti više publike nego što je bilo. Čim se zastor počeo dizati, nastade jednodušno klicanje i pljeskanje Svaka „Nevenova" pjesma je prouzrokovala pravu erupciju neobuzdanog oduševljenja. Nakon odmora je na pozornici predsjednik „Hrvoja" Mato Rimac u lijepom govoru istakao visoki niveau „Nevenove" umjetnosti te mu je u ime „Hrvoja" poklonio krasan lovor-vijenac. „Neven" je doista odlično izveo svoj program pa ga je oduševljena publika iza svake pjesme honorirala burnim aplauzom i obasipala cvijećem.

Po svršenom koncertu smo otišli u Bristol gdje nam je bila priredjena večera. Za vrijeme večere je zbor „Hrvoja" otpjevao više pjesama koje su prouzrokovale pravu buru oduševljenja. Ali je naskoro došlo vrijeme našega rastanka. Još nešto prije ponoći smo izišli na kolodvor praćeni ogromnim masama naroda i pjesmama kompletnog zbora „Hrvoja". Na kolodvoru je nastao srdačan i dirljiv oproštaj kakav je moguć samo medju rodjenom braćom koja se istinski ljube. Tako se završio taj historijski dogadjaj koji će kako nama tako možda i svim onima koji su mu prisustvovali ostali u najdražoj uspomeni.

U DUBROVNIKU

Kako smo u Mostaru iz stanovitih razloga promijenili naš program utoliko što smo se mjesto 3·56 u 0.18 sati krenuli za Dubrovnik, to nam nije bilo moguće posmatrati prirodne lje–

pote hercegovačkih krajeva. Premda smo bili prilično umorni od snažnoga dojma što smo ga dobili u Blagaju i na izvoru Bune skoro nitko medju nama nije ni pomišljao na kakav počinak. Nastavili smo veselje, jedni su pjevali, drugi se šalili a vrijeme u takvom raspoloženju kao da nam je projurilo, i kad je počelo svitati, mi smo već ugledali obalu plavog Jadrana.

U Dubrovnik smo stigli u 6 sati. Bilo je tmurno i kišovito vrijeme, ali nas je ipak na kolodvoru dočekalo mnogo gradjana medju kojima su bili i predstavnici svih hrvatskih kulturnih društava. U Ime *Napretka* i ostalih društava nas je lijepnim govorom pozdravio dr. Ivo Fabris. Nakon kratkog otpozdrava Ljudevita Dulića, u zasebnom tramvaju smo otišli do kavane Dubrave. Odande su nas priredjivači odveli u konačišta. Muškarci i bračni parovi su rasporedjeni u privatne stanove, a ženske smještene u prostorije zabavišta *Ženske Zadruge*.

Kako je Dubrovnik svojom znamenitošću i blagom klimom na daleko poznat i mnogo posjećivan, to je razumljiv bio naš interes za njegove čari uslijed čega smo i proveli u njemu dva dana.

Godila nam je pitoma primorska klima i svježi zrak pun mirisa s mora. Prvi smo dan zbog kišovitog vremena razgledali samo nutarnjost grada. Ali kad je sutra osvanuo krasan vedar dan mnogi su medju nama posjetili Lokrum, Cavtat, Meštrovićev mauzolej, i druge znamenitosti. U 10 sati nam je don Fabris pokazao nutarnjost tvrdje Sv. Lorinca, zatim smo pogledali dominikansku crkvu i samostan, katedralu i dosta bogatu biskupsku galeriju slika. Biskup Josip Carević nas je srdačno primio i tumačio nam pojedine slike medju kojima je priličan broj od velike umjetničke vrijednosti. Tada nas je don Fabris odveo do glasovite dubrovačke riznice te nam pokazao razne relikvije od kojih neke potječu još iz doba Kristova.

Poslije podne nas je dr Zvonimir Bjelovučić odveo na grob hrvatske kraljice Margarete pa u franjevačku crkvu u kojoj je sahranjen i pjesnik Gundulić. Osim toga smo vidjeli još mnoge znamenitosti: svaka od njih je pobudjivala u nama

druge osjećaje. Tako naš boravak u Dubrovniku bijaše mijenjanje ugodnih dojmova. Tome su pak osim don Fabrisa i dr. Bjelovučića mnogo doprinijeli prof. Franjo Kolumbić, Periša Barbir Andrija Špiletak, Antun Zanini, Emil Pedrini, Srećko Lendić, Antun Ljuba i još neki omaladinci iz redova Hrvatskih pjevačkih društava *Gundulića* i *Dubravke*.

Navečer u 8 sati je „Neven" u Bondinom kazalištu održao koncert koji je sjajno uspio. Oduševljenje publike bijaše neopisivo. Iz loža je poput kiše padalo cvijeće na *Nevenov* zbor. *Dubrovačku Omladina* mu je pak poklonila lovor-vijenac.

Poslije koncerta je u restoraciji *Šunje* priredjen svečani banket na kojem je učestvovalo više uglednih Hrvata Dubrovčana. Održano je više zdravica, a najznačajniji govor je bio Franje Kolumbića. Iza banketa je nastalo veselje i potrajalo do jednoga sata poslije ponoći.

VOŽNJA PO MORU I KONCERT U SPLITU

Ujutro 6 listopada u pratnji mnogih Dubrovčana i Dubrovčanki tramvajem smo došli na pristanište pa se u 9 sati na parobrodu *Kumanovu* krenuli za Split. Oni su srdačnim poklicima i mahanjem rubaca gladali kako napuštamo njihov slavni grad sve dok nismo izčezli u daljini plavoga mora. Vrijeme je bilo tiho i lijepo, a more kao ogromna safirna ploča mirno i tajanstveno. Vožnja nam bijaše neobično ugodna. Na jednoj strani smo posmatrali nedogledno more, a na drugoj dalmatinske gore. Osobito je to bilo interesantno za one (a takvih je bila velika većina) koji su se prvi put vozili po moru. Zapremili smo skoro cijeli parobrod pa smo u takvoj komociji kao na kakvoj jahti proveli vrijeme od gotovo 10 sati vožnje u šali, pjesmi i veselju.

Poslije podne u 6 sati stigli smo u Split. Na pristaništu nas je dočekalo mnogo svijeta na čelu sa pretstavnicima svih hrvatskih kulturnih društava. Medju njima su bili dr. Josip Berković, dr. Stjepan Vukušić, dr. Ivan Giunio, Ivan Čulić, Ante Aglić, Paško Koliterna, dr. Rudolf Poderin, dr. Damjan Sokol, dr. Edo Bulat, dr. Ivo Cuzzi koji su mnogo doprinijeli da nam boravak u Splitu bude što ugodniji. Sa pristaništa

smo porazmeštani u privatne kuće na stan i hranu što nam je od zajedničkih objeda možda bilo utoliko prijatnije što smo neposrednije osjećali svu toplinu ljubavi i srdačnost gostoprimstvu kojim su nas dočekali dragi Splićani i Splićanke.

Sutradan u 9 sati smo zajednički bili na *Marijanu* sa kojega puca prekrasan izgled na more i okolinu Splita. Zatim smo razgledali zoološki vrt pa se vratili u grad. U 11 sati smo posjetili arheološki muzej. Direktor muzeja slavni naučenjak don Fran Bulić nas je vrlo prijazno primio te nam rado pokazao i protumačio znamenitije predmete svoga muzeja. Moramo se diviti neobičnoj aktivnosti i velikom znanju don Bulića čiji rad se ogleda ne samo u bogatstvu muzeja već i u brojnim naučnim radovima koji ga čine jednim od najvećih arheologa svijeta.

Poslije podne su neki izmedju nas otišli da razgledaju Solin,a drugi ostali da vide važnije znamenitosti grada. Kratkoća našega boravka nam nije dopustila da razgledamo sve ustanove i javne gradjevine, ali smo zato vidjeli da se Split brzo i lijepo razvija te je po svom položaju na moru i znatnom prometu svakako predestiniran za sjajnu budućnost.

Navečer u 9 sati je „Neven“ u lijepom i dupko punom „Narodnom Kazališu“ održao svoj koncert. Premda je „Nevenov“ zbor dosta renomiran, ipak je taj koncert uspio mnogo bolje nego što je publika očekivala. Pored mnogo gradjana te pretstavnika svih kulturnih društava prisustvovali su mu i brojni seljaci u dalmatinskoj narodnoj nošnji iz bliže i daljnje okolice Splita pa je taj koncert održan u znaku narodne svečanosti. Svaka pjesma je popraćena oduševljenom aplauzom, a „Nevenov“ zbor obasipan cviječm. Gradska općina i Hrvati Splita su mu na pozornici poklonili lovor-vijenac. Ako im je naš posjet onoliko dao koliko smo mi od njega primili, onda je naša svrha u Splitu postignuta.

Naš boravak u Splitu je po uvjerenju što smo ga tamo stekli znak uzajamne ljubavi izmedju nas i Hrvata u Primorju. Gradjani Splita su nas bratskim dočekom i srdačnom gostoljubivošću tako oduševili da im se ne možemo dostojnije odužiti nego da ih naskoro tako primimo u našoj Subotici kao što su oni nas primili u Splitu.

NARODNO SLAVLJE U GOSPIĆU

Slijedeći dan 8 listopada smo se oprostili sa gostoljubivim domaćinima u Splitu te u 9.11 sati vlakom nastavili put u Gospić. Napuštajući blagu primorsku klimu, mogli smo kroz prozore vlaka posmatrati kaštelanske gradove koji su se u simetričnome poretku poput korala nizali jedan do drugoga. Ali kao što je vlak jurio tako su se i ti divni izgledi mijenjali filmskom brzinom, a naši utisci svakoga časa postajali novi. Najveću pažnju nam je privukla impozatna pojava gordoga Velebita. Posmatrali smo njegovu gorostasnu veličinu i ponosnu visinu koja kao da potsjeća na krepkost i junaštvo svojih stanovnika.

U Gračacu su nas dočekali mnogi seljaci na čelu sa Radoslavom Ostermanom te s nama pošli da učestvuju svečanostima u Gospiću. Kad smo pak u tri sata popodne stigli u Gospić, na kolodvoru nas je dočekala vatrogasna glazba i hiljade gradjana sa gromnim poklicima: Živili Bunjevci Hrvati! Tamo je bio i gradonačelnik Josip Kolaković. Pošto je bila nedjelja, to s se ondje okupili seljaci gotovo iz čitave Like. Čim smo sišli s vlaka, pred nas je stupio Niko Kolačević te nas je prozdravio slijedećim govorom:

„Sestre i braćo!

Evo dodje željni čas, da Vas vidimo u našoj kršnoj Lici. Vi niste žalili truda da posjetite srodnu grudu hrvatskog stabla, a mi Vas dočekujemo raskriljenih ruku, topla srca i bratskom ljubavi. Nemamo srebra ni zlata, ali Vam poklanjamo i od toga vrijednije, a to je čista ljubav i hrvatski pozdrav koji Vam isporučujem u ime cijele kršne Like od srca Vam želeći, da ovo kratko vrijeme medju nama provedete ugodno i lijepo. U to ime dobro nam došli!"

Oduševljenje je upravo rasplamtilo narodne mase sa pretstavnicima svih hrvatskih kulturnih društava i cijelim zborom pjevačkog društva „Hrvat" medju kojima su se prolamali usklici: *Živili Bunjevci Hrvati*! Kad je klicanje na dati znak prestalo, Mićo Skenderović se biranim izrazima zahvalio na tako sjajnome dočeku. Osobito je istakao da će nam medjusobno upoznavanje jačati ljubav i davati energije za daljnji

zajednički rad. Zatim smo svrstani u povorku te predvodjeni glazbom krenuli u grad. Za nama su stupale mase gradjana medju kojima je bilo mnogo staraca i starica koji od iznemoglosti jedva koračaju, ali su ipak došli na dosta udaljeni kolodvor da poklicima izraze zvoje osjećaje.

U parku Kolakovcu kod „Vatrogasnog Doma" smo prestali te su pred nama u povorci delifirali seljaci i seljakinje u šarenilu narodnog odijela. Bilo ih je mnogo iz Perušića, Otočca, Gračaca, Korenice, Lipe, Žabića, Novog i t. d. Tada je glazba zasvirala te se razvilo veselje i pravo narodno slavlje. Divan je bio taj sastanak bačkih i ličkih Bunjevaca. Nakon zajedničkog veselja i bratskog razgovora, otišli smo u „Hrvatsku Čitaonicu" gdje su nas aranžeri na čelu sa načelnikom Kolakovićem razmjestili po gostoljubivim domovima Gospićana. Nemoguće nam je opisati kakvom ljubavlju su nas primila i počastila braća Hrvati u krugu svojih porodica. Utisci o boravku medju njima će nam uvijek ostati u najugodnijoj uspomeni.

U 8 sati navečer smo zajedno sa našim domaćinima otišli u veliku dvoranu gradske vijećnice gdje je „Neven" održao koncert s uobičajenim uspjehom. Dvorana je bila tako puna publike da je prostor izmedju sjedala i pobočnih zidova bio prepun naroda. Ushičena publika je uz burne ovacije više puta „Nevenov" zbor obasula cvijećem. Kad je nastupio odmor, na pozornici se pojavio kanonik Nikola Polić te pred „Nevenovim" zborom održao slijedeći govor:

„Dragi naši gosti!

Kao valovi našega Jadrana kad uzburkani udaraju o podnožje svog starca Velebita tako su i naša srca počela udarati na glas da ćete nas posjetiti Vi što nastavate bogate bačke ravnice, nas stanovnike ovih krša.

„Vi ste došli da vidite one krajeve gdje su braća vaših preda negda udarali svoje čadore, sagradili svoje kolibice. Nisu to Vaši bogati krajevi, pust je to i siromašni krš, ali nama mio i drag. I nigda nema kraja na svijetu gdje narod toliko voli svoj kraj kao što Ličani svoj.

„Hvala Vam, po stoput Vam hvala što ste došli. I kad

se vratite kućama svojim, braći našoj pozdravite ih i recite im da ste ovdje našli drugu braću koja se zanašaju istim idealima, koji gaju iste brige i nevolje.

„Vaš mar, trud i nastojanje zaslužuju da Vam dademo za uzdarje zlatnu liru il srebrne lovor vijence. Mi toga nemamo, ono što imamo to vam dajemo: poštenu ličku kapu i praznu ličku torbu. I kad ih god pogledate sjetitete se na nas i na ovo nekoliko časaka među braćom provedenih. Hvala Vam!"

Tada su predane „Nevenu" lička kapa i torba u narodnim motivima. Predsjednik Malagurski se toplo zahvalio na tome poklonu te u lijepom govoru istekao ljubav bačkih Bunjevaca prema svojoj braći Hrvatima u Lici. Zatim je nastavljena izvodba koncerta koja je do kraja sjajno uspjela.

Poslije koncerta je u restauraciji „Like" priredjena večera na kojoj su učestvovali predstavnici Hrvata ne samo iz Gospića nego i cijele njegove okoline. Održano je više zdravica medju kojima je najznačajnija bila gradonačelnika Kolakovića, Dinko Milinović iz Otočca je poklonio „Nevenu" *biseru svih Hrvata* svoju „Budućnost" pjesmu za tenor uz pratnju klavira. Veselje je potrajalo do jednog sata iza ponoći kada smo pošli na počinak da sutradan odmorni nastavimo program naše turneje.

U KARLOVCU

Medjutim naš odmor bijaše vrlo kratak. Ujutro u pola pet sati smo praćeni našim domaćinima pošli na kolodvor da nastavimo put u Karlovac. Napuštajuči tako u noći glavni grad Like, izmak'a nam je prilika da vidimo Ličko polje kroz koje se vijuga rijeka Lika koju smo prešli izmedju Gospića i ličkog Osika. Kad smo se dohvatili ogranaka gorja Kapele, u ljepoti zore nam se pružio divan izgled na Gacko polje na kojem se prostire Otočac, a kroz njega teče srebrnasta rijeka Gacka koja izvire podno željezničke pruge u Sincu. Prolazeći kroz Novu Kapelu posmatrali smo gustu crnogoričinu šumu u kojoj nam se činilo da vlada mistična i svečana tišina. Zatim su slijedili romantični krajevi gorskoga kotara. Što god smo dalje prolazili sve su nas više

očarale prirodne ljepote naše drage Hrvatske. Zaronjeni u kontemplaciju tih divnih predjela koji su nam utoliko draži što su naši u 9.46 sati stigosmo u Karlovac.

Na kolodvoru nas je dočekala vatrogasna glazba i veliko mnoštvo naroda na čelu sa pretstavnicima svih kulturnih društava u Karlovcu. Nastale su burne ovacije. Zatim nas lijepim riječima pozdravio Josip Bauerle predsjednik „Hrvatskog Doma". Na to je Ljudevit Dulić odgovorio naročito istakavši da nam je vrlo drago što smo u našoj turneji posjetili i njihov stari grad da u njihovim krugovima provedemo nekoliko ugodnih časova. Zatim smo se svrstali u povorku te uz glazbu pošli u „Zorin Dom". Ondje nas je vanredno lijepim govorom pozdravio dr. Božo Huzjak predsjednik Hrvatskog pjevačkog društva „Zore". On je medju ostalim rekao: *„Drago mi je što mogu pozdraviti dragu braću pretstavnike bunjevačkih društava baš pod ovim krovom gdje se odigrao najznačajniji razvitak hrvatske glazbe."* Tada smo odredjeni u privatne stanove kod članova i članica „Zore" Obrtničko potpornog društva „Nade" „Hrvatske žene" i „Katarine Zrinjske".

Nakon objeda u „Zorinom Domu" razgledali smo grad i njegove ustanove. Tako smo ugodno proveli cijelo vrijeme sve dok navečer „Nevenov" koncert nije počeo u velikoj dvorani „Hrvatskog Doma". Kako živ interes je vladao za taj koncert vidi se po tome što se u dvorani okupilo preko 3000 osoba[1]) „Neven" se i tada odlikovao svojim umijećem te je honoriran čestim aplauzom. Za vrijeme odmora dr. Niko Matanić uzbudljivim govorom je pozdravio „Neven" a lovor-vijenac mu je u ime „Zore" predao dr. Herman, dok mu je Pepo Hauptfeld poklonio lijepu diplomu počasnog članstva obrtničkog pjevačkog društva „Nade". Tajnica „Hrvatske Žene" Zora Hauptfeld mu je dala kitu cvijeća. Nakon što se predsjednik Malagurski toplim govorom zahvalio na tolikoj počasti, koncert je nastavljen, a na svršetku je publika zapjevala: *Lijepa naša...*

---

[1]) Dvorana može da primi do 4000 osoba, dakle više nego pariska Opera koja je najveće kazalište svijeta.

Bilo nam je kao da je prirodna ljepota za nas iscrpila sve svoje čari i da poslije svega što smo već vidjeli ništa više ne može jače privući našu pažnju. Najradije smo govorili o ugodnim utiscima sa naše uspjele turneje kaja se brzo približavala svome kraju.

Poslije podne u dva sata stigli smo u Brod gdje nas je dočekalo brojno gradjanstvo. U ime hrvatskih kulturnih društava nas je pozdravio Miroslav Stjepanić predsjednik „Hrvatskog pjevačkog društva Davora". Nakon otpozdrava Miće Skenderovića, „Davorov" zbor je otpjevao *Hrvatski pjevački pozdrav*. Zatim smo u povorci pošli u „Kasino" gdje nas je čekao gotov objed.

Nakon objeda je naše društvo razgledalo grad, a gradonačelnik dr. Henrik Duffek je članove „Nevenove" uprave automobilom odvezao u svoj vinograd gdje ih je u krugu svoje porodice srdačno pogostio. Ja sam pak vrlo ugodno proveo vrijeme u vili naše slavne spisateljice Ivane Brlić-Mažuranić. Ona me je sa svojim kćerkama vrlo ljubazno primila i raznim jelom počastila. Govorili smo većinom o nauci i literaturi pa već i zbog toga sastanka sa uglednom spisateljicom će mi uspomena na Brod uvijek biti draga.'

U osam sati navečer je „Neven" u dvorani „Kasina" održao vanredno dobro izvedeni koncerat. Publika mu je iza svake točke programa burno pljeskala, a „Davor" poklonio lovor-vijenac. Po koncertu nas je na večeri kićenim govorom pozdravio župnik Dominko Šarčević. U ime „Nevena" i ostalih naših društava se na tako bratskom prijemu zahvalio Ivan Malagurski. Tada smo se oprostili sa našim gostoprimcima te pošli na kolodvor da produžimo put u Suboticu.

Iz Broda smo se krenuli poslije ponoći u 0.20 sati. Zadovoljni smo dolazili kući, jer smo sretno i sa uspjehom završili našu misiju. Impresije sa našega puta su bili i bit će nam uvijek u najljepšoj uspomeni. Ipak smo jedva dočekali da stignemo našim domovima i da pričamo o sreći koje smo bili dionici pri našem boravku medju Hrvatima. Vlak je medjutim jurio, vrijeme odmicalo, i mi smo prema utvrdjenom programu 13 listopada ujutro u 7.25 sati stigli u Suboticu.

Tako se završio naš historijski pohod u zemlju naših predja. Njime smo izvršili dužnost koju je svaki Bunjevac imao na srcu, a „Hrvatsko pjevačko društvo Neven" se osim toga po sudu sveukupne hrvatske štampe podiglo na visinu najboljih pjevačkih društava u zemlji. Tako sjajan uspjeh je u glavnome djelo njegovog talentiranoga zborovodje dra Mihovila Kataneca koji je silnim trudom i divnom ustrajnošću za relativno kratko vrijeme sa svojim zborom postigao tako zavidne rezultate. Zasluga je konačno i svih članova i članica „Nevenovih" koji su požrtvovnim trudom nastojali da postignu cilj tako visoke umjetničke vrijednosti. Trofeje što su ih na turneji dobili neka ih potiču na nove napore da se uzdignu do sfera savršenstva u vokalnoj glazbenoj kulturi.

Artes honore nutriuntur (Symmach. ep. 1. 43)

Stoga očekujemo da će nam naš omiljeli „Neven" u buduće još mnogo više dati nego što nam je dosada dao, a to će činiti čast njemu, Subotici i Hrvatima u Vojvodini.

SADRŽAJ